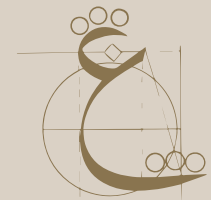

kadim

SAYI / ISSUE 3 • NİSAN / APRIL 2022

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

Double-blind peer-reviewed open-access academic journal published semiannually (April and October) in the fields of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 3 • NİSAN | APRIL 2022

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, C Blok, Ofis: 113,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu/Fatih/İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2022

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atınlı-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracacağı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate Libre open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

Dergi Park

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

MİSAFİR EDİTÖR
GUEST EDITOR

Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Kerim İlker BULUNUR | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ
TURKISH LANGUAGE EDITOR

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | Sakarya Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
LAYOUT EDITOR

Hasan Hüseyin CAN | İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
SOCIAL MEDIA EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Ortasında Kırım Pazarlığı: Fokşan Barış Müzakereleri

THE CRIMEAN BARGAIN
IN THE MIDDLE OF THE
1768-1774 OTTOMAN-
RUSSIAN WAR: FOCSANI
PEACE NEGOTIATIONS

HAKAN YILDIZ*

ÖZ ABSTRACT

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1768 yılından 1774 yılına kadar altı yıl devam eden uzun savaş sürecinde barış sağlamak için yapılan iki girişimden ilki, Eflak ile Boğdan sınırındaki Fokşan kasabası yakınlarında yapılan müzakerelerdir. Fokşan görüşmelerinin önemi, ilk kez Osmanlı Müslüman mülkü olan Kırım'ın bağımsızlığının Osmanlı hilafeti ile birlikte devletlerarası bir müzakerede gündeme gelmesidir. Dolayısıyla söz konusu görüşmeler, siyasi bir meselenin dinî nitelikleriyle birlikte tartışıldığı diplomatik bir süreç olarak da ilgi çekicidir. Müzakerelerde Kırım'ın bağımsızlığı, Rus tarafınca ön şart olarak öne sürüldüğü, Osmanlı tarafınca ise İslâm dinine ve hilafete aykırılığı gerekçesiyle reddedildiği için diğer maddelere geçilememiş ve görüşmeler anlaşmazlıkla sonuçlanmıştır. Bu makale, daha önce XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkilerine dair yapılan çalışmalarda kısaca değinilen Fokşan barış müzakerelerini, ilk kez müstakil bir başlık altında ve Osmanlı-Rus müzakerecilerin şahsî, siyasi performansları çerçevesinde ayrıntılı olarak incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, diplomatik girişimlerin Osmanlı-Rus Savaşı'nın sürecine etkisi ve savaşın sonucundaki kayıpların ve kazançların her iki devletin siyasi geleceğini nasıl şekillendireceğine dair bazı öngörülere ulaşmak mümkün olabilecektir. Araştırmada konu ile ilgili basılı eserler ve bazı resmî belgelerin yanında, olaylara şahit olan kişilerin kaleme aldığı bütün kroniklerden yararlanılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fokşan Müzakereleri, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Yenişehirli Osman Efendi, Yâsinîzâde Osman Efendi, Gregori Grigoreviç Orlov, Aleksey Obreşkov.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 8 Şubat 2022 | Date Received: 8 February 2022
Kabul Tarihi: 17 Mart 2022 | Date Accepted: 17 March 2022

ATIF | CITATION

Yıldız, Hakan. "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Ortasında Kırım Pazarlığı: Fokşan Barış Müzakereleri". *Kadim* 3 (Nisan 2022), 1-30.
doi.org/10.54462/kadim.1070241

The first of the two attempts to ensure peace during the six-year-long war (1768-74) between the Ottoman Empire and Russia was the negotiations held near the town of Focsani on the border of Wallachia and Moldavia. The importance of the Focsani Negotiation is that the independence of Crimea, which was an Ottoman Muslim territory, came to the fore in an interstate negotiation with the Ottoman caliphate. Therefore, these are interesting diplomatic processes in which a political issue was in question with its divine qualities. Since the Russian representatives recognized Crimea's independence as the precondition, and the Ottomans disagreed, claiming it against the religion of Islam and the Caliphate, the meeting ended with disagreement without negotiating on subsequent articles despite long discussions. This article analyses the Focsani Peace Negotiations briefly mentioned in the literature of eighteenth century Ottoman-Russian relations first time separately with the personal and political performances of Ottoman and Russian negotiators. Thus, it predicts the effect of diplomatic initiatives on the war process and how the losses and gains of each side shaped their political future. The study benefits from chronicles written by eyewitnesses, secondary sources, and official documents related to the subject.

Keywords: Focsani Negotiations, 1768-1774 Ottoman-Russian War, Yenişehirli Osman Efendi, Yasinizade Osman Efendi, Gregory Orlov, Alexei Obreshkov.

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, hakansitare@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4609-5087.

GİRİŞ

1768-1774 Osmanlı-Rus kara savaşlarının sona erdirilmesine yönelik ilk teşebbüs, 1772'nin Mayıs ayında Yergöğü'nde imzalanan ateşkesin ardından Boğdan'ın Fokşan kasabası yakınlarında yapılan barış müzakereleridir. Osmanlı Devleti ve Rusya'nın ikişer murahhasla temsil edildiği Fokşan görüşmeleri, Osmanlı egemenliğindeki bir Müslüman hanlığın bağımsızlığının ve bu bağlamda Osmanlı padişahının halifelik yetkisinin tartışmaya açıldığı ilk uluslararası resmî toplantı olması bakımından önemlidir.

Söz konusu müzakereler iki devletin savaşı bitirmek adına yaptıkları siyasî girişimler olmakla birlikte, Osmanlı Devleti açısından İslâm inancına dair ilahî bir realitenin gündeme gelmesi bakımından dinî mahiyet de taşımaktadır. Peygamberin vekili olarak Müslümanların dinî başkanı sultanın hükmü altındaki Müslüman Kırım'ın Hristiyan bir ülke ile siyasî pazarlığa sahne olması, Osmanlılar için kabul edilemeyecek bir durumdur. Ancak savaşta Osmanlı ordularının lojistik yetersizlikler, firarlar ve disiplinsizlik gibi sebeplerle Rus orduları karşısında başarısız olması, bu tartışmaya açılmaz dinî meselenin Rusya tarafından müzakerelerde gündeme getirilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Fokşan barış görüşmeleri, Osmanlı temsilcilerinin Müslüman bir bölgenin bağımsızlığının kabul edilemeyeceğine dair şer'î deliller öne sürdüğü, Rus temsilcilerin ise konunun herhangi bir siyasî mesele gibi seküler çözümünü talep ettiği garip bir diplomatik mücadeleye sahne olmuştur.

Söz konusu ilginç özelliğine rağmen Fokşan müzakerelerine, genellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ya da Küçük Kaynarca Antlaşması üzerine yapılmış bilimsel çalışmaların alt başlıklarında yer verilmiştir. Bu araştırma ise müstakil bir başlık altında ele alınan barış görüşmelerini, Osmanlı ve Rus temsilcilerin şahsî, siyasî performansları çerçevesinde incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Makalede öncelikle Osmanlı-Rus savaşının başlangıcından, Fokşan barış görüşmelerinin yapıldığı 1772 yılına kadar olan dört yıllık dönem genel hatlarıyla anlatılmıştır. Daha sonra her iki heyetteki murahhasların kişisel özellikleri, diplomatik birikimleri ve becerileri ortaya konulmuş; ardından da müzakerelerde ifade ettikleri görüşleri, önerileri, talepleri, itirazları ayrıntılarıyla tespit edilmek ve değerlendirilmek suretiyle yaşanan diplomatik mücadele her yönüyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayede diplomatik girişimlerin Osmanlı-Rus Savaşı'nın sürecini ne kadar etkilediği ve savaşın sonucundaki kayıpların ve kazançların her iki devletin siyasî geleceğini nasıl şekillendireceğine dair bazı yargılara varılabileceği ümit edilmektedir. Makalede konu ile ilgili olarak basılı araştırmaların yanında, özellikle Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi'nde çeşitli tasniflerdeki belgeler, *Mehâsinü'l-Âşâr ve Hakâ'ikü'l-Ahbâr*, *Enverî Tarihi*, *Tarih-i Ahmed Câvid*, *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, *Târih-i İbret-nümâ-yı Devlet*, *Tarih-i Sefer-i Rusya*, *Mür'it-Tevarih* gibi çağdaş birincil kaynaklardan¹ istifade edilmiştir.

1 Bu yazmalardan bazılarının tenkitli neşirleri de yapılmıştır. Ancak yazma nüshalar ile söz konusu neşirler karşılaştırıldığında, çok az da olsa dizgiden kaynaklanması muhtemel bazı hatalara tesadüf edilmiştir. Ayrıca XVIII. yüzyıl sonlarına doğru kaleme alınan yazmaların "yazı dili" ile "konuşma dili", iki-üç yüzyıl öncesine göre değişmiş ve günümüz konuşma diline daha yakın bir hale gelmiştir. Bu değişimi gösteren en önemli kaynaklar, Osmanlı topraklarında konuşulan Türkçeye dair hazırladıkları gramer kitaplarında Türkçe cümleleri Latince ederek kaydeden M. Vigner, T. Vaughan gibi Avrupalıların eserleridir. Dolayısıyla makalede birincil kaynaklar olan yazmalardan alıntılar yapılırken dizgi, okuma hatalarını aktarmamak ya da değişen konuşma dilini en doğru şekilde yansıtabilmek için tenkitli neşirlerden çok, orijinal yazmaların kullanılması tercih edildi.

1. 1768-1772 Yıllarında Karada Osmanlı-Rus Askerî Mücadelesine Genel Bir Bakış

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rusya ve İran ile yaptığı uzun, yıpratıcı savaşıardan yorgun düşmüş Osmanlı Devleti, yüzyılın ikinci yarısında Avrupa devletlerinin birbirleriyle mücadelelerine karışmamayı esas alan bir barış politikası takip ediyordu. Ancak 1763'te Lehistan Kralı III. August'un ölümünün ardından Avrupa devletlerinin kendi menfaatlerine uygun bir kral seçtirmek için Lehistan'a siyasi ve askerî müdahalelere başlamaları, kuzey sınırlarının güvenliğini nedeniyle Osmanlı Devleti'ni de bu mücadelenin içine çekti.²

III. August'un yerine geçecek yeni kral için Fransa ve Avusturya, Katoliklerin hamisi olarak Diyet Meclisi'nin ortak adayını kral tanımak istiyordu. Rusya ve Prusya ise Lehistan'da Ortodoksları destekliyor ve kendi çıkarlarına uygun olan Stanislaw Poniatowski'yi kral seçtirmeye çalışıyordu. Lehistan Diyet Meclisi Rusya-Prusya adayını kral seçmeyi reddedince, Rus orduları Lehistan'a girdi ve Poniatowski'yi 1764'te kral seçti.³

Rusya'nın Lehistan'a askerî müdahalesiyle Poniatowski'nin kral seçtirilmesi, Fransa ve Avusturya'nın tepkisini çektiği gibi Osmanlı Devleti için de ciddi bir tehlike yarattı. Doğu Avrupa'daki Osmanlı sınırları, yani Eflak-Boğdan ve Kırım, artık Rus emperyalizminin tehdidi altına girmişti.⁴ Ancak Osmanlı Devleti, Rusya ile barışı bozmak istemiyordu. Bu nedenle İstanbul'daki Rus Elçisi Alesco Obreskhov'a (Obreşkov. Osmanlı kaynaklarında: Abreşkof/İbrişkof), Lehistan'a silah zoruyla yapılan her türlü müdahaleye karşı olduğuna dair bir nota vermekle yetindi. Osmanlı yardımını talep eden Leh milliyetçilere ise iyi niyetli, ama mesafeli bir uyarı yazısı gönderdi.⁵ Ancak Avusturya ve Fransa elçileri, sonraki birkaç yıl boyunca kendi destekledikleri Katolik Leh milliyetçilerinden oluşan Bar Konfederasyonu'na yardım edilmesi ve Rusya'ya savaş açılması için Osmanlı devlet adamları ile padişahı kışkırtmaya devam etti.⁶

1768 yılı Temmuz ayı ortalarında, Rus yanlısı krala karşı mücadele eden Bar Konfederasyonu'nun ileri gelen üyelerinin Rus ordusuna yakalanmamak için sınırları geçerek Osmanlı topraklarına sığınması, o zamana kadar süren belirsizliği sonlandırdı ve Osmanlı-Rus savaşına giden yolu açtı. Yıllardır Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaşa kışkırtan Avusturya ile Fransa, bekledikleri fırsatı yakaladıklarını düşünerek ajanları vasıtasıyla sığınan Lehliler ve onları takip eden Kazakları tahrik ettiler.⁷ Kısa süre sonra Rus birlik-

- 2 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epeçli (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 5/630-631; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), 4(1)/365-366.
- 3 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), 287-288; Alexander Borisovich Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları-Kırım, Balkanlar, 93 Harbi ve Sarıkamış*, çev. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 131-132; 361, 394; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/359.
- 4 Ahmed Cavid, *Tarih-i Ahmed Cavid* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, 92), 107a-b; Ahmed Cavid, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi-Ahmed Cavid Bey'in Müntehabâtı*, nşr. Adnan Baycar (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004), 274-276.
- 5 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 632.
- 6 Albert Sorel, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâhede*, çev. Yusuf Ziya (İstanbul: İdeal Kültür ile Yayıncılık, 2016), 44-45.
- 7 Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevârih*, nşr. Münir Aktepe (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 2A/112; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 637.

leri ile Kazaklar, Osmanlı topraklarına girdi ve konfederasyon üyelerinin bulunduğu Balta şehrini bastı.⁸ Şehri ateşe vererek büyük bir katliam yaptı.⁹

Bu şok edici sınır tecavüzü üzerine, İstanbul'daki Rus aleyhtarı propaganda birden güçlendi. Rusya derhal özür dileyip baskına karışan Kazakları cezalandırırsa da, başkentte alevlenen öfkeyi dindiremedi.¹⁰ Padişah III. Mustafa, zaten birkaç yıldır Rusya'nın Özü (Dinyeper) ve Buğ (Bog) nehirleri arasındaki arazide kale inşa ederek askeri yığınak yapmasından, Kafkasya'daki Osmanlı toprağı Kabartay sınırını ihlâl etmesinden, Boğdanlıları kıskırtmasından, Balkanlarda casusluk faaliyetleriyle Karadağlıları ayaklandırmasından ve Gürcistan'daki karışıklıklara müdahale etmek istemesinden dolayı savaşı ciddi şekilde düşünmekteydi.¹¹ Nihayet 26 Cemâziyelevvel 1182/8 Ekim 1768 Cumartesi günü, padişahın huzurunda devlet, ordu ve ulemanın ileri gelenlerinin hazır bulunduğu toplantıda, Rusya'ya savaş ilan edildi.¹²

İlginç olan, istediği savaş kararını alan III. Mustafa'nın ordunun böyle büyük bir savaşa hazır olup olmadığına dair bir fikrinin bulunmamasıydı. Sefer ilanı öncesinde, eski sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın sınır kalelerindeki askerî kuvvetlerin azlığına ve erzak, mühimmat eksikliğine dair ikazlarını ise onun korkaklığına yormuş ve kendisini azletmişti.¹³ Padişah, ancak savaşta Osmanlı kuvvetlerinin yenilgi haberleri gelmeye başladıktan sonra Muhsinzâde'nin ikazlarının ne kadar doğru olduğunu görecektir ve savaşı kazanma imkânının kalmadığına o zaman inanacaktır.¹⁴

Yeterli erzakı, mühimmatı ve disiplini olmayan Osmanlı ordusu için savaş böylece kaçınılmaz olmuştu. Nihayet sadrazamlığa ve serdâr-ı ekremliğe getirilen Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa'nın komutası altındaki merkez ordusu, 1769 yılının Mart ayı sonunda Davutpaşa ordugâhından Moskov (Rus) seferine hareket etti.¹⁵ Ancak Mehmed Emin Paşa'nın savaştan anlamayan bir devlet adamı olması ve önemli bir stratejik merkez olan İsakçı'daki savaş mec-

8 Jorga'ya göre Balta baskını sadece Kazaklar yapmıştı. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005), 4/386. Zeinkesen'e göre ise Kazaklarla birlikte Rus birlikleri de vardı. Zeinkesen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 637.

9 Zeinkesen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 637; Abdullah Altun, *Said b. Halil İbrahim'in 'Tarih-i Sefer-i Rusya' Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 40.

10 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 386-387; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/366.

11 Hammer'e göre padişah, Rusya ile daha önceden savaşmak istemiş; ama Rus altunlarına dayanamayıp kendisini engelleyen ulemeden bazı kimseler yüzünden bunu yapamamıştı. Joseph Von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Wien, 1832), 8(Achter Band)/312.

12 Vâsif Ahmed Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ikü'l-Ahbâr* (İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1219/1804-1805), 1/318-319; Vâsif Ahmed Efendi, *Ahmed Vâsif Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ikü'l-Ahbâr* 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin), nşr. Nevzat Sağlam (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 338-339; Saffet Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi ve Tarihi'nin 1. Cildinin Metin ve Tahlil (1182-1188/1768-1774)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 18-19.

13 Vâsif, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 1/314; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 334-335. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/368.

14 Kemal Beydilli, "III. Mustafa (1757-1774) Kaynarca Öncesi bir Padişah Portresi"; *Ottoman Studies/Osmanistische Studien* 8 (2019), 227. Gerek saltanatında gerekse Osmanlı-Rus savaşında olumlu ve faydalı işler yapmaya çalışan III. Mustafa, tüm iyi niyetine rağmen aslında çabalarının çürümekte olan köhne düzeni değiştirmeye ve düzeltmeye yetmeyeceğine inanmıştı. Bu kanaatini meşhur dörtlüğünde şöyle ifade etmişti:

"Yıkılıp dur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devlet-i çerh-i deni verdi kamu mübtezele
Şimdi erbâb-ı sa'âdetde gezen hep hazele
İşimiz kaldı bizim merhamet-i Lem-Yezel'e".

Hüseyin Gönel, "Yıkılıp dur Bu Cihân ve Altı Nazire", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/28 (2013), 123.

15 Vâsif, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 1/324-325; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 334-335.

lisinde bunu bizzat ifade etmesi,¹⁶ ordu ileri gelenlerini hayretler içinde bırakmış ve askerın başkomutana güveninin kaybolmasına neden olmuştu. Keza bazı birliklere usulsüz olarak atanmış liyakatsiz zabıtlar de komuta için yeterli bilgi ve tecrübeden yoksundu.¹⁷ Ayrıca uzun yıllardan beri “ismi var cismi yok” bir haldeki timarlı sipahilerden çok azı orduya katılmıştı.¹⁸ Dolayısıyla Osmanlı ordularının erzak, mühimmat, komuta, disiplin ve moral-motivasyon bakımından bu savaşta uzun süre sürdürebilme ve kazanma ihtimali çok zayıftı.

Osmanlı ordusunun ilk hedefi, Rus hücumunun beklendiği önemli bir kale olan Hotin ile bir diğer saldırı hedefi olan Özi kalesine destek verecek konumdaki Bender'di.¹⁹ Bununla birlikte, o yılın çok kurak geçmesi ve yeterli erzak tedarik edilmeden sefere çıkılması nedeniyle orduda ciddi bir kıtlık²⁰ ve salgın hastalık baş göstermişti.²¹ Ayrıca hazineден aldığı parayla orduya yiyecek temin etmesi gereken Boğdan voyvodası, Rus taraftarı olduğu için kasıtlı olarak erzak toplanmasını geciktirmekteydi.²² Yine gıda teminine memur olan Bender Defterdarı Ahmed Efendi, devletin yiyeceğe daha az para ödemesi için fiyatların düşmesini beklerken, Bucak Tatarlarının sıkılarak gıda yükleriyle geri dönmesi sonucunda erzak satın alamamıştı. Böylece zaten yiyecek sıkıntısına katlanarak Bender'e gelmiş olan Osmanlı ordusu, iyice erzaksız kalmıştı.²³

Saldırı ve savunma amaçlı olarak birkaç kola ayrılmış olan Rus ordularının temel planı ise kuzeyden, doğudan ve batıdan Osmanlı topraklarına hücum etmektir. İlk olarak Podolya'daki Rus ordusundan önemli bir kuvvet, Dinyester nehrini geçerek stratejik öneme sahip Hotin'i kuşattıysa da başarısız olarak geri çekildi.²⁴ Hotin'in düşmemesi, zafer bekleyen İstanbul'da gereğinden fazla abartılarak kutlandı. Hatta padişaha “gâzi” unvanı verildi.²⁵ Ancak kış bastırınca, Hotin'i savunan kale dışındaki kuvvetler ile kaledeki askerler açlık ve soğuga dayanamayarak kaçtı. Bunun üzerine daha önce püskürtülmüş olan Rus kuvvetleri, 1769 yılı temmuz ayında kendilerine hücum eden bir Osmanlı ordusunu bozguna uğrattıktan sonra Hotin önlerine geldi. Akabinde de kapısı açık bırakılarak terk edilmiş kaleyi ele geçirdi.²⁶

Hotin'in Rusların eline düşmesinden sonra, bölgede bulunan Osmanlı ordusu düzensiz bir şekilde ve panik içinde Babadağ'ındaki ordugâha çekilmişti. Rahatça ilerleyen Rus ordusu,

16 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/9; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 356-357.

17 Mesela Rusçuk ve kazalarının zabıt seçimi ve asker toplanması sırasındaki usulsüzlükler hakkında bk. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri* (A.DVN.MHM.d), 169/458, s. 281.

18 Mesela cephenin önemli merkezlerinden biri olan Niğbolu'dan sefere katılması gereken sipahi ve cebeli sayısının ancak 1/4'ü ya da 1/6'sı orduya iltihak etmişti bk. BOA, A. DVN. MHM. 171/527, vr. 142a.

19 Çalıışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 26; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/375.

20 “...İstanbul'dan çıktığı gün kılık boynunu uzattı. Etmeğe darı katılmağa başladı. Sefere kılık kıtlığa tâ'nüz lâzım gelmek tabî'at-i dehrden olmağa üçü birden zuhûra geldi...Nüzül emînleri, anârlarda kırk yıldan beri arta kalmış kireç gibi unları ve toprak gibi peksemâdi ezip yeni unlara kattılar...Toprak pişmek âdet olmadığından hemen kurucu çamur gibi etmeği halka verdiler... Çâresi olmayanlar, bunu beş-on gün yeyip dünyaya vedâ ederek Hân Tepesi dedikleri mahalle varıp, tâze tâze mezârlara uzandılar, yattılar...”: Ahmed Resmî Efendi Giridi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, 2256), 6a. Ahmed Resmî Efendi'nin bu yazma eseri, Ethan L. Menchinger ve Osman Köse tarafından da neşredilmişti.

21 “...Bu esnâda askerine külli hâstelik müstevli olup, hâlleri perişân...”. BOA, *Düvel-i Ecnebiyye Dergileri* (A.DVN.DVE), 9/2.

22 Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009), 5/2569.

23 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/12-13; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 359-360.

24 Altun, *Tarih-i Sefer-i Rusya*, 42.

25 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 1/326; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 346-347; Şem'dânizâde, *Mür'it-Tevârih*, 23.

26 Altun, *Tarih-i Sefer-i Rusya*, 42-43; Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Krana*, 139-140.

önce Boğdan'ın başkenti Yaşı ele geçirdi.²⁷ Ardından da Boğdan ve Eflak, tamamen Ruslar tarafından işgal edildi. Bu arada başka bir Osmanlı ordusu Bender'e saldıran Rus kuvvetlerine karşı bazı başarılar sağladıysa da, saman alevi gibi olan bu küçük galibiyetler genel geri çekilmeyi önleyemedi.²⁸ Askerî düzen ve disipline sahip Rus orduları, ileri harekâta devam ederek kendilerinden iki-üç kat fazla, ama disiplin ve düzenden yoksun Osmanlı kuvvetlerini²⁹ birkaç defa mağlup ettikten sonra 1770 yılı temmuzunda Tuna kıyısındaki Kartal'a yaklaştı.³⁰ Sonraki bir-iki ay içinde de Bender, İbrail, İsmail, Kili ve Akkırman gibi stratejik Osmanlı kalelerini ele geçirdi.³¹

Bu fena durum üzerine Sadrazam İvazzâde Halil Paşa'nın komutası altındaki büyük Osmanlı ordusu, bozgun halinde Kartal'a çekilmiş Osmanlı kuvvetleri ile birleşerek Rus ordusunun üzerine yürüdü. Ancak 2 Ağustos'ta yapılan savaşta, Rus ordusunun şiddetli topçu ateşi ve hızlı taarruzlarla üstünlük sağlaması sonucunda Osmanlı ordusu bozguna uğradı.³²

Çarıçe II. Katerina, 1770 yılında Osmanlı-Rus savaşları devam ederken, Kırım'ı ele geçirme planını da devreye sokmuştu. Bu plana göre gizli görüşmelerle bazı Kırım şehzadeleri ve Tatar ileri gelenleri, Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsız olması ve kendi hanlarını özgürce seçebilmesi gibi vaatlerle elde edilmişti.³³ Dolayısıyla savaş başladıktan hemen sonra, bir Rus ordusu Kırım'a gönderildi. Ancak böyle bir saldırıyı bekleyen Kırım Seraskeri Silahtar İbrahim Paşa, Kırım'ın kilidi sayılan stratejik Orkapı'da Rusları mağlup etti.³⁴ Geri çekilen Ruslar, yılmadan yeniden savaşa hazırlandılar. Bir taraftan da Tatar şehzadelerini ve Kırım ileri gelenlerini kendi taraflarına çekmek için yaptıkları bağımsızlık propagandalarını yoğunlaştırdılar.³⁵ Kısa süre sonra birçok Kırım şehzadesi ve Tatar beyi, Rusya tarafına geçmişti.³⁶

Ertesi yıl olan 1771'de Rus ordusu, kendisine katılan Nogay Tatarları ve Kırım Tatarları ile çok daha güçlenmiş olarak Or kalesine yeniden saldırdı. Erzak ve para sıkıntısı içindeki İbrahim Paşa, başarılı bir savunma yapmasına rağmen kaledeki Tatarların ihanet ederek kale kapılarını açması üzerine mağlup oldu. O sırada Taman kalesi de başka bir Rus ordusu tarafından ele geçirilmişti. Böylece tüm Kırım toprakları, Rus ordusu tarafından işgal edildi.³⁷

Eflâk-Boğdan cephesinde de durum hiç iyi değildi. Osmanlı ordusu, Kartal galibiyetinden sonra ileri harekâta devam eden Rus kuvvetlerine karşı direnmeye çalışmış, ancak komutanlar

27 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/82-83; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 419-420.

28 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/383-384.

29 "...Moskovlu ise fenn-i harb-i cedidi tahsil etmiş olduğundan gayri, mücerrebül-etvâr olan mirî askerî dahî perişân ve meterislerde olan piyâdeler dahî 'Dostlar şehid, biz gâzi' diyerek firâr ve cümle mühimmatı yerli yerinde terk edip...". Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 151a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 342.

30 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 151b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 342-343; Şirokevad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıranı*, 145-146.

31 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 147-159.

32 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 155b-156b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 348-350; Şem'dânizâde, *Mür'it-Tevârîh*, 44-45.

33 BOA, A.DVN.MHM.d, 171/588, 589, vr. 159a; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 5/2566-2567; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 63.

34 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 153.

35 "...Keefe cânibinden sekiz bin Tatar ile Or Begi zuhûr ve ehl-i İslâm üzerine teveccüh eyleyüp, ahâl-i Kırım'ın Moskovlu ile mu'âhedeleri olduğunu i'lân ve cenge müte'allik maslahat kalmadığını ifâde vü beyân ve Tatar, Moskovlu ile yek-cihet olmağla...". Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 168a-b.

36 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 151-152; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 168b.

37 Zeinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 666-667; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/407-409.

arasındaki ihtilaflar ve askerini disiplinsizliği nedeniyle yenilerek Rusçuk'a çekilmek zorunda kalmıştı.³⁸

Moral olarak çökmüş orduda, açlıkla birlikte zafere dair inanç da kaybolduğu için birçok asker cepheyi bırakıp firar etmeye başlamıştı.³⁹ Cephede kıtlıktan perişan halde olan askerler ve binek hayvanlarına ise en kısa sürede gıda sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla civarda erzak bulunabilen kazalardan cepheye acilen erzak ve yem gönderilmesi için emirler yazılmıştı.⁴⁰ Ancak çeşitli Rumeli kazalarında asayişin sağlanmakla görevli yeniçeri serdarları, cephe gerisinde başıboş dolaşan ve erzak yağmalayan firarı askerler ile fırsattan istifade eden eşkiyadan ahaliyi koruyacakları yerde, zorla erzak veya vergi toplayarak halka eziyet etmekteydi.⁴¹ Bu arada Kırım Tatar boylarının çoğu Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını ilan etmiş, hanlarını özgürce seçme ve Rus ordularında askerlik yapmama şartlarıyla St. Petersburg'da Çariçe II. Katerina'ya biat etmişlerdi.⁴²

1772 yılı baharında III. Mustafa, Rus ordusunun Tuna kıyılarına kadar gelmesi, kıtlık ve muazzam savaş masraflarının hazineyi boşaltması nedeniyle bir an önce barış yaparak nefes almak istemekteydi. Rusya da merkezden uzakta sürekli savaşan ve ilerleyen ordusunun yorulmuş olması nedeniyle barışa razı durumdaydı. Mareşal Rumaintsov ile yeni sadrazam ve serdâr-ı ekrem Muhsinzâde Mehmed Paşa, zaten bir süredir ateşkes görüşmeleri yapıyordu. Nihayet Mart 1772'de saraydan sadrazama, bir ateşkes ve barış konferansı hazırlığı yapıldığına dair bilgi geldi.⁴³ Sonraki bir ay boyunca da Osmanlı tarafından Süvari Mukabelecisi Abdülkerim Efendi, Rusya tarafından ise General İvan Simolin, Yergögü'de üç aylık bir ateşkes kararı almaya çalıştı. Nihayet 27 Safer 1186/30 Mayıs 1772 günü, 9 maddelik ateşkes ilân edilerek barış için görüşmelerin başlatılması kararlaştırıldı.⁴⁴ Böylece Osmanlı Devleti, dört yıldır devam eden savaşta uğradığı ağır yenilgi sonucunda müzakerelerde neleri feda edeceğini görüşmeyi kabul etmişti.

2. Fokşan (Focşani) Barış Müzakereleri

Barış müzakerelerinin Rus işgalindeki Boğdan'ın bir kasabası olan Fokşan'da yapılması kararlaştırılmıştı. Burada Osmanlı Devleti'ni birinci murahhas (murahhas-ı evvel) olarak Tevkiî Es-Seyyid Yenişehirli⁴⁵ Osman Efendi, ikinci murahhas (murahhas-ı sâni) olarak

38 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/148-149, 179-180; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 473-474, 500-501; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 170b-171a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 371-373.

39 BOA, A. DVN.MHM.d, 169/453, 448, 275, 278-79; 171/142-143/527-537, 607.

40 BOA, A. DVN.MHM.d, 169/447, 456, 274-275, 280-281.

41 BOA, A. DVN.MHM.d, 169/446, 448, 450, 454, 459, 463-464, 466-467, 502, 273, 275, 277, 279, 281, 288-289, 316; BOA, A. DVN.MHM.d, 171/618, 625, 165-168.

42 Zeinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 667.

43 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/197; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 515-516; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 297; Virginia Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk-Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 156.

44 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/207-208; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 524-526; Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 72-73; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 320-325; Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk*, 156. Karadaki savaşa ait mütareke ve barış görüşmeleri kararının alınmasından yaklaşık bir ay kadar sonra 22 Haziran'da ise Akdeniz'deki savaşın sona ermesi adına Rus Amiral Spiritov ile Mustafa Bey arasında yine 9 maddelik bir mütareke yapılmıştır. BOA, A.DVN. DVE, 9/4, s. 10.

45 Ahmed Câvid'e göre "Beşşehirli". Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 183a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 389-390.

Yâsinizâde Osman Efendi temsil edecekti.⁴⁶ Yenişehirli; hitabeti kuvvetli, zeki, olgun ve sert mizaçlı bir kişiliğe sahipti.⁴⁷ Yaklaşık on yıldır Ayasofya şeyhi ve Enderûn kütüphanesi hocası⁴⁸ olan Yâsinizâde'nin⁴⁹ başlıca görevi ise müzakerelerde şer'e muhalif bir husus söz konusu olursa gerekli itirazı yapmak ve dinî bir husus gündeme gelirse cevap vermektir.⁵⁰ Rus heyetinde ise birinci elçi, Çarıçe II. Katerina'nın özel temsilcisi ve sevgilisi Kont Gregori Grigoreviç Orlov'du.⁵¹ İkinci elçi olarak da yıllardır Rusya'nın İstanbul elçisi olan tecrübeli diplomat Aleksey Mihailoviç Obreşkov bulunuyordu.⁵² Her ikisi de Osmanlı heyetinden önce Yaş'tan (İaşı) Fokşan'a gelmişti.

Rusya ve Osmanlı Devleti'nin müzakereler için seçtikleri temsilcilere bakılarak, her iki devletin uluslararası ilişkilerden ne anladıkları ve diplomatik kapasiteleri hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Mesela Osmanlı Devleti'ni temsil eden Yenişehirli ve Yâsinizâde Osman efendiler, devlet kadrolarında ve ilmiyede önemli görevlerde bulunmalarına rağmen herhangi bir Avrupa ülkesinde elçilik yapmamışlardı. Dolayısıyla yeterli diplomatik tecrübeleri yoktu. Ayrıca bazı Osmanlı devlet adamlarının beyanlarına göre, bürokrasideki birikim ve tecrübeleri de pek parlak değildi. Mesela daha önce Prusya'ya elçi olarak gönderilen ve o günlerde vezir kethüdâsı olan Giritli Ahmed Resmî Efendi,⁵³ Osmanlı baş murahhası

46 BOA, A. DVN.MHM.d, 171/151-152; A. DVN. DVE, 9, s. 6.

47 Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın divan kâtibidir. Temmuz 1755'te hâcegân olarak gurebâ-yı yemin kâtibi, 1759-60 yılında silâhdar kâtibi, 1765-66'da Bend-i Cedid bina emini oldu. Mart-Nisan 1766'da çavuşbaşılığa tayin edildiye de beş-altı ay kadar sonra Eylül-Ekim 1768 tarihinde azledildi. Ardından ruznamçe-i evvel, sonra da nişancı oldu. *İbret-nümâ-yı Devlet-i Câvide* göre Fokşan müzakerelerinden önce reisülküttaplık da yapmıştır. Mustafâ Kesbi, *İbret-nümâ-yı Devlet-i Câvid* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, 5945), 119a. Barış müzakerelerinden döndükten sonra Ekinî bina emini olarak tayin edildi. Buradaki imar hizmetlerinden sonra tekrar nişancılığa yükseldi. 1773'te rikâb-i hümayûn defterdarı ve Mart-Nisan 1774'te vezir rütbesiyle sol kol asker sürücüsü oldu. Ertesi yıl Mart 1775'te Cidde valiliğine tayin edildi. Sonra Edirne'ye döndü ve orada vefat ederek Üç Şerefeli Camii'ye defnedildi. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, haz. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4/1300-1301.

48 Kesbi, *İbret-nümâ-yı Devlet-i Câvid*, 119a.

49 Kürsü vâizlerinden olarak 1762-1763'te hem Ayasofya vâizi hem de Hekim Çelebi Tekkesi şeyhi oldu. Osmanlı-Rus barış görüşmelerinden döndükten sonra Ekim-Kasım 1773'te vefat etti. Bilgili, erdemli bir zattu ve etkileyici bir belâgati vardı. Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 4/1297.

50 Vâsîf, *Mehânisü'l-Âsâr*, 2/218; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 536-537.

51 Gregori Orlov (1734/1736-1783), St. Petersburg'da harp okulunda eğitim aldı. Topçu subayı olarak görev yaparken Çarıçe II. Katerina'ya âşık oldu. III. Petro'nun tahttan indirilmesi olayının lideri olarak, II. Katerina'nın Rusya'ya tek başına yönetmesinde önemli rol oynadı. Bu hizmetinden dolayı kont rütbesine terfi ettirildi ve çarçenin başkomutanı oldu. 1762'de çarıçeden gayrimeşru bir oğlu dünyaya geldi. II. Katerina'nın faydalı ve sempatik bir danışmanıydı. Ayrıca Osmanlıları Avrupa topraklarından atmayı ve Hristiyanları onların hâkimiyetinden kurtarmayı amaçlayan akımın ilk temsilcilerinden. Çarıçe Katerina, yıllardan beri çok iyi tanıdığı Orlov'un kişisel özelliklerine güvenerek onu 1772'de Fokşan'daki Osmanlı-Rus barış görüşmelerine Rusya birinci temsilcisi olarak atamıştır. Robert K. Massie, *Çarıçe Katerina*, çev. H. Abacı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 261-263, 285-299, 418, 434-435; Ali Rıza Şişpek - Oğuz Aydemir, *1770 Çeşme Deniz Savaşı: 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları* (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2006), 95-96.

52 Sergei M. Soloviev, *History of Russia*, ed. George E. Munro (Florida: Gulf Breeze Academic International Press, 1991), 48/8; Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/399.

53 1694-95 yılında Girit'in Resmo kasabasında doğan Ahmed Efendi, 18. yüzyıl Osmanlı siyasi tarihinin en önemli devlet adamlarından biridir. 1744-45 yılında Bursa mukataacılığıyla devlet hizmetine girdi. 1746'da Selanik Baruthane nazırı, 1754'te sergi nazırı olduktan sonra, 1757 yılında şikk-ı sâni defterdarlığı payesiyle Viyana'ya elçi olarak atandı. 1762'de bir yıl Anadolu muhasebeciliği yaptı. Diplomasi alanındaki bilgi ve tecrübesi nedeniyle 1763 yılında Berlin Büyükelçiliğine tayin oldu. Bir yıldan biraz fazla bu görevde kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. 1764'te sadaret mektupçusu, 1765'te ise çavuşbaşılığa getirildi. İki yıl sonra matbah eminliği, 1768'de de tersane-i âmire eminliği yaptıktan sonra, 1769 yılındaki Osmanlı-Rus savaşında birinci rûznâmçeci olarak cepheye gitti. Aynı yıl, yeniden terfi ederek sadaret kethüdâlığına getirildi. Ancak kısa süre sonra bu görevden alınarak yeniden rûznâmçe-i evvel oldu. 1770 yılı boyunca savaşı yakından takip etti ve çeşitli toplantılara katıldı. 1771 yılında yeniden, ama bu kez Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın sadaret kethüdâsı oldu. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması görüşmelerinde ise "nişancı" rütbesiyle birinci murahhas olarak görev yaptı. 1783 yılında vefat etti. Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*,

Yenişehirli Osman Efendi'nin çenesi düşük ve az bulunur bir demagog olduğunu söylemektedir.⁵⁴ Hâceğândan olarak cephede bulunan ve daha sonra devletin resmî vakanüvisi olan Vâsîf Ahmed Efendi⁵⁵ de onun resmî yazışma âdâbını bile bilmediğine dikkat çekerek, sadrazama yazdığı gülünç kelimelerle dolu komik bir mektubun alay konusu olduğunu yazmıştı.⁵⁶ Devleti temsil eden böyle önemli bir heyete birinci murahhas olarak neden Yenişehirli'nin atandığı sorusunun cevabını ise, uzun zamandır Yenişehirli ile tanışıklığı ve dostluğu olan Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın her atandığı yerde onu da unutmuyarak terfi ettirmesinde ve nihayet 1770'teki Mora isyanında vezir payesi aldırmasında aramak gerekir.⁵⁷

İkinci murahhas Yâsinizâde hakkında ise Avusturya elçisi Thugut'un gözlemleri ilginçtir. Hammer'e göre Osmanlı heyetinde bulunan Thugut, Yâsinizâde'yi zayıf akıllı, anlaşılacak kadar uzun cümleler kuran, karışık fikirli, ama kendini çok iyi hatip ve diplomat zanneden bir adam olarak tanımlamaktadır.⁵⁸ Türkçe ve Arapçayı çok iyi konuşan, hatta Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilecek kadar güçlü bir hafızaya sahip olan Thugut, yolculuk sırasında Yâsinizâde'nin müzakereler için bilgisini artırmak ve Avrupa hukukunu tanımak amacıyla okuduğunu söylediği kitabın sadece bir İncil tercümesi olduğunu öğrendiğinde hayretler içinde kalmıştır.⁵⁹

Diğer yandan, devletin kaderini etkileyebilecek bu müzakerelerde Osmanlı hak ve çıkarlarını en iyi şekilde savunabilmek için sık sık fikir teatisi yapmaları gereken iki Osman Efendi de birbirleriyle hiç geçinememekteydi.⁶⁰ Fokşan görüşmelerinde Osmanlı Devleti, uluslararası ilişkiler tecrübesi olmayan ve aralarında uyumsuzluk bulunan bu iki zât ile temsil edilecekti. Ancak Osmanlı murahhaslarını Rusların kurnazca diplomatik manevralarındaki tuzaklara karşı uyarmak ve eksik/zayıf kaldıkları konularda onlara akıl vermek için heyete Thugut ve Prusya elçisi Zegelin "orta elçi" payesiyle dahil edilmişlerdi. Sadrazam, Thugut ile Zegelin'e

çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 11, 31-39; Girdi Ahmed Resmî Efendi, *Ahmed Resmî Efendi Hulâsatü'l-İtibâr: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi*, nşr. Osman Köse (Ankara: Gazi Kitabevi, 2011), 1-7. Vâsîf Ahmed Efendi, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında cephede birlikte görev yaptığı Ahmed Resmî Efendi'yi akıllı, dirayetli, herkesin görüşlerinden faydalandığı, tarihe aşina, dünyada olup bitenlerden haberdar, özellikle Avrupa meselelerinde büyük vukufu olan bir "zât-ı yektâ" olarak nitelendirmektedir. Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/146; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 471-472.

- 54 "...*Osman Efendi, fenn-i muğâla ve muhâverede nâdirü'l-vücûd, ashâb-ı laklaka ve şakşakadan çenesine mağrûr bir zât-ı nâ-meş'ûd olmağın...*". Girdi, *Hulâsatü'l-İtibâr*, 25b-26a.
- 55 XVIII. yüzyılın önemli vakanüvislerinden biri olan Vâsîf Ahmed Efendi, 1772 yılındaki Fokşan müzakerelerinden hemen sonra cephedeki Rus başkomutanına giderek mütarekeyi uzatmayı başardı. Yine aynı yıl, bu kez Bükreş müzakerelerine giden Osmanlı heyetinde "mükâleme kâtibi" olarak görev yaptı. 1783'ten itibaren birkaç kez vakanüvislik yaptı. Mücteba İlgürel, "Vâsîf Ahmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/535-537; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 51-95.
- 56 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/167; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 490.
- 57 "...*Müsile-i sahn vazifesi değil-iken, gayret-i İslâmiyyesine binâden bin beş-yüz adam ile Mora'ya erişüp istihlâsına bezl-i makkûr ettiğini Muhsin-zâde pesend edüp, ikrâma şâyestedir deyü, tahrîrât ile Âstâne'ye isâl eyledikde...pâdişâh...rütbe-i vezâretle üç tuğ ile...dil-şâd buyurdu...*". Şemî'dânizâde, *Mür'it-Tevârih*, 37; Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 1/316; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 336-337; Uğur Demir, *1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 300.
- 58 Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/400-401. Hammer'de Thugut'un Yâsinizâde'nin şahsî özellikleri hakkındaki bu sözleri, bir Avrupalı diplomatın Türkler hakkında muhtemel ön yargılı düşünceleri dikkate alındığında abartılı olarak da değerlendirilebilir. Bu abartı payını dikkate almakla birlikte, savaşa katılan ve Yâsinizâde'yi tanıyan Vâsîf Efendi'nin, Ahmed Resmî Efendi'nin eserlerinde ve Reisülküttap Recai Mehmed Emin Efendi'nin kayıtlarında da benzer tanımlamaların olması, Thugut'un ifadelerinin büyük kısmının doğru olabileceği kanaatini güçlendirmektedir.
- 59 Hammer, Thugut'un bu olayı bizzat kendisine sık sık anlattığını belirtmiştir. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/400.
- 60 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/232; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 548-549.

çeşitli hediyeler vermiş ve antlaşmanın Osmanlı çıkarları lehine sonuçlanması için ellerinden gelen gayreti göstermelerini tembih etmişti.⁶¹

Rus temsilcilere bakıldığında ise durum biraz farklıydı. Mesela ikinci murahhas Obreşkov, uluslararası ilişkileri, özellikle de yıllardır elçilik yaptığı İstanbul'da Osmanlı siyasi düşüncesini iyi bilen, tatlı dil, güler yüz, sahte dostluk gösterileri, hile ve yalan gibi diplomasinin her türlü ikna metotlarını başarıyla kullanan tecrübeli bir diplomat olarak zaten doğru kişidir.⁶² Osmanlı devlet adamları da onun bilgi, tecrübe ve maharetini takdir ederler. Mesela Vâsîf Efendi ona, "...Obreşkof, cihân-dîde ve maslahata nazar eder pââyân-bin şahs olup..." derken;⁶³ Ahmed Câvid Bey, "...bir kiber-i cihân-dîde..." diyerek övmüştür.⁶⁴ Gerçekten de savaşı hazırlayan siyasi ve askerî gelişmeler sırasında Obreşkov, Osmanlı sadrazamının Rusya'ya savaş açılmasının iki ana sebebi olan "sınırlarda kaleler inşa etme" ve "Lehistan'da hakimiyet kurma" konularındaki⁶⁵ zorlu sorularını, daima zaman kazanmaya yönelik oyalayıcı cevaplar ve sahte dostluk vurgulu siyasi manevralarla başarılı şekilde geçiştirerek ülkesine zaman kazandırmıştı.⁶⁶

O sırada 36 ya da 38 yaşında olan birinci murahhas Orlov ise henüz yüzbaşıyken, önderlik özelliğinin yanında savaşlardaki olağanüstü fizik gücü ve cesareti ile dikkatleri çekmişti. Daha sonra, Rusya'nın entrikalarla dolu taht mücadelelerinde isabetli ve cesur müdahaleleriyle hayatını riske atarak tahta oturtmayı başardığı II. Katerina ile sevgili olmuş, etkili organizasyon becerisi ile Moskova'yı kasıp kavuran veba salgınını sona erdirmiş, Osmanlı-Rus savaşı başladıktan sonra Ruslarla aynı mezhep ve etnik kökenden olan Balkan Slavları ile Yunanların Türklere karşı bir silah gibi kullanılması fikrini uygulamaya koydurarak güneyde adeta yeni bir cephe açılmasını sağlamış; atılgan, cesur, korkusuz, yılmaz, hızlı bir zekâya sahip, siyasetten anlayan, olayları doğru analiz edebilen ve vizyoner özellikleri olan etkili bir asker ve devlet adamıydı.⁶⁷

Dolayısıyla müzakereler başlamadan, Rus temsilcilerin siyasi bilgi, tecrübe ve yetenek olarak üstünlüğünden bahsetmek yanlış olmaz. Keza Orlov ve Obreşkov'un, Osmanlı muhataplarına göre daha disiplinli ve daha vazifelerini müdrik oldukları da anlaşılmaktadır. Nitekim müzakereler için önce Yaştaki Rus karargâhına gelen Rus temsilciler, Fokşan'a geçmek için yaklaşık on beş gün boyunca Şumnu'daki Osmanlı karargâhında oyalanan Yenişehirlî ve Yâsinîzâde'nin gelmesini beklemişlerdi. Osmanlı heyeti, ancak Rus Ordusu Başkomutanı Rummyantsov'un acele edilmesine dair gönderdiği uyarı yazısından sonra yola çıkabilmişti.⁶⁸

61 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 340.

62 Selahattin Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 8/4 (1950), 494, 488-500.

63 Vâsîf, *Mehânisü'l-Âsâr*, 2/228; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 545-546.

64 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 222a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 443-444.

65 Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", 478.

66 Kesbî, *İbret-nümâ-yı Devlet-i Câvid*, 22a-b, 23a-25a, 26b-27a, 28a-b, 30a-b, 33a, 40b-41a; BOA, *Cevdet-Hariciye Belgeleri* (C.HR.), 3104, s. 1-2; Fatih Bozkurt - Ahmet H. Aslantürk, "İlginç Bir Kadı Sicili: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne Dair Kayıtlar", *History Studies* 4/1 (2012), 68-71.

67 Massie, *Çariçe Katerina*, 261-263, 285-299, 418, 434-435; Kesbî de, Orlov'un "bir mu'teber murahhas" olduğunu belirtmektedir (*İbret-nümây-ı Devlet-i Câvid*, 119a).

68 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 340.

Görevlerine iyi hazırlandıkları belli olan Rus murahhasların, Osmanlı tarafına üstünlük kurma yolunda ilk hamleyi daha heyetler bir araya gelmeden önce yaptıkları görülmektedir. Bu bağlamda müzakerelere katılacak Osmanlı heyetini ayrıntılı şekilde incelemiş ve görüşmelere etki edebilecek kişilerle ilgili şahsî, siyasî açıkları kullanmak suretiyle Rus çıkarlarını tehdit edebilecek unsurları baştan bertaraf etmeye çalışmışlardır. Mesela Fokşan'a gitmek üzere yolda olan Osmanlı heyeti 13 Rebiyülahir/186/14 Temmuz 1772 tarihinde Rusçuk kıyısına ulaşıp çadırlarını kurduğunda, Yergöğü'deki Rus generali Simolin muhtemelen Rus murahhasların uyarısıyla bir binbaşı göndererek, Osmanlı temsilcilerinin eğer büyükelçilik payeleri yoksa Rus heyetinden önce kendisi ile görüşmeleri gerektiğini bildirmişti. Bunun üzerine heyet başkanı Yenişehirli Osman Efendi, padişahın bu ve daha nice payeleri istediği zaman verebileceğini belirttiikten sonra, seyahat hususundaki muhataplarının Fokşan'da görüşecekleri Orlov ve Obreşkov olduğu cevabını vererek ilk diplomatik hücumu püskürtmüştü.⁶⁹

Ancak dört gün sonra yeni bir Rus hamlesi geldi. 17 Rebiyülahir/18 Temmuz günü Osmanlı heyeti Fokşan'a doğru ilerlemektedirken Obreşkov'dan gelen bir mektupta, Yâsinîzâde Osman Efendi eğer "büyükelçi" rütbesinde değilse görüşmelere katılamayacağına dikkat çekilmişti.⁷⁰ Yenişehirli Osman Efendi bu hamleyi de, Yâsinîzâde'ye büyükelçi payesi verilmesi gerektiğine dair alelacele kaleme alınmış bir yazıyı onay için Şumnu'da bulunan Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya göndererek savuşturabilmişti.

17 Rebiyülahir/18 Temmuz günü Yergöğü'ye üç-dört saat mesafede konaklayan Osmanlı heyeti, o gün Rus general tarafından refakat için yanlarına verilen bir subay ve elli-altmış askerle birlikte tekrar Fokşan'a hareket etti. Ancak Ruslar, bölgede konuşlanmış Rus ordusuna ait birliklerin sayı, erzak, mühimmat vs. durumunu görmemesi için onları Bükreş ana yolundan değil, sapa yollardan dolaştırarak götürmekteydi.⁷¹

Heyet, bu sapa yollarda sekiz saat ilerledikten sonra Boze adlı bir yere vardı ve burada bir gün konakladı. Ertesi gün olan 29 Rebiyülahir/30 Temmuz günü tekrar yola çıkıldı ve Eflak ile Boğdan sınırındaki Fokşan'a iki saat uzaklığında bir orman kenarına gelinerek Rus heyetinin çadırlarının karşısındaki alana çadırlar kuruldu.⁷² Osmanlı heyetinde birinci ve ikinci murahhaslar olan Yenişehirli ve Yâsinîzâde Osman Efendiler dışında, defterdar olarak hâcegândan Küçük İbrahim Efendi, tercümanlar, hizmetkârlar ve görüşmelere arabulucu olarak katılacak Avusturya ile Prusya elçileri⁷³ vardı.⁷⁴ Birkaç saat sonra Rus heyetinden bazı kişiler "hoş geldin" ziyaretine geldiler. Öğleden sonra da Yenişehirli ve Yâsinîzâde, Rus heyetine iade-i ziyaret yaptılar.

69 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 184a.

70 "...Abreşkof tarafından efendi-i müşâriin-ileyhe büyükelçilerinin pâyeleri olduğu mesmû'ları olup lâkin refikleri Yasini-zâde Efendi'nin rütbeleri meçhûlleri olduğu beyân-ıla 'Büyükelçilik rütbesi olmayanlar, bizimle mükâlemeye musta'idd olamaz!' deyü..." Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 185a; "...Yâsinî-zâde Efendi'nin fazilet-i zâtîyyesi hasmın meçhûlü ve pâyesi yok vâ'iz bir âdemdir...". Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/221; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 539-540.

71 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 185b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 393-394; Çalıskan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 341.

72 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 185b; Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/221.

73 Keshbî, *İbret-nümâ-yı Devlet-i Câvid*, 119a. Her iki devlet elçisine de orta elçilik bedeli olarak 25.000'er kuruş ödenmişti (Vâsîf, II, 218). Enveri'ye göre bu meblağ, 20.000'er kuruştur. Çalıskan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 338.

74 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/218; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 536-537; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 183a-b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 389-390; Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 75.

3 Cemâziyelevvel/2 Ağustos Pazartesi günü, her iki taraf temsilcilerinin devletleri adına müzakere yetki belgelerinin suretleri ve tercümelere, Rus heyetinden sır kâatibi tercümanları, Osmanlı heyetinden de Yâsinîzâde Osman Efendi ve tercüman tarafından alınarak okundu.⁷⁵ Kağıtlar okunurken, Yâsinîzâde'nin büyükelçilik payesi olmadığı hususu tekrar gündeme geldi. Rus memurlar geri dönerek durumu baş murahhas Orlov'a anlattılar. Bu sırada sadrazamdan Yâsinîzâde'ye büyükelçi payesi verildiğine dair yazı Fokşan'la ulaşılmıştı. Rus memurlar tekrar Osmanlı mevkidaşlarının yanına geldiklerinde, kendilerine büyükelçilik yazısı gösterildi. Artık müzakerelerin başlaması için engel kalmamıştı. Her iki taraf da yetki belgelerinin suretleriyle müzakere binasına geldi. Rusya'nın Yâsinîzâde için büyükelçi yetki belgesi istemesi Osmanlı tarafını kızdırdığı için tercüman, murahhasların yetki suretinin altına mühür basmayarak sadece imza koydu. Rusya sır kâatibi ve tercümanları da kendi suretlerinin altına isimlerini yazıp imza attılar.⁷⁶ Daha sonra imzalı suretler teati edildi.

Mutat protokole göre Osmanlı ve Rus murahhasları, müzakerelere başlamak üzere 7 Cemâziyelevvel/6 Ağustos'ta müzakere binasına geldi.⁷⁷ Osmanlı heyeti, at üstünde elindeki altın bastonuyla Osmanlı baş murahhası Yenişehirli Osman Efendi ile kâatibler, tercümanlar ve hizmetkârlarla birlikte altmış kişiydi.⁷⁸ Sade giyimli Yenişehirli, mütevacı ekibiyle âdeta yenilmiş ve taviz vermesi gereken tarafı temsil etmekteydi. Rus murahhaslar ise savaşta galip ve üstün durumda olmanın verdiği gururla kalabalık ve şatafatlı bir heyetle gelmişti. Atların çektiği arabalarının önünde, bir hafif süvari bölüğü ile kıyafetleri çok süslü ve göz alıcı yüz elli uşak vardı. Arabanın arkasında ise dört hizmetkâr grubu bulunmaktaydı.⁷⁹

İkinci aşamada her iki heyetin birinci ve ikinci murahhasları, selam ve hatır sormadan sonra hazırlanan sofralara karşılıklı olarak oturdu. Sır kâatibleri ve tercümanlar ise kendileri için ayrılan sofraya yerleşti. Törenin üçüncü safhasında sır kâatibleri, murahhasların yetki belgelerini ellerine aldı. Dördüncü aşamada Kont Orlov, müzakerelere giriş mahiyetinde Rusça metnini okuduktan sonra tercüman Bakloşob Türkçeye çevirdi. Ardından Osmanlı birinci murahhası Yenişehirli Osman Efendi, Türkçe giriş metnini okudu; tercüman Talyani, Rusçaya çevirdi. Protokolün beşinci ve son safhasında, her iki tarafın murahhaslarının işaretiyle sır kâatibleri ve tercümanlar haricindekiler salonu terk etti.

Ardından iki tarafın sır kâatibleri, yetki belgelerini baş murahhaslara sundu. Baş murahhaslar saygıyla ayağa kalkarak belgeleri teslim aldılar ve kendi tercümanlarına verdiler. Tercümanlar da saygıyla tekrar sır kâatiblerine takdim ettiler. Yetki belgeleri sır kâatiblerince alındıktan sonra Rusya sır kâatibi ile tercümanı, Osmanlı yetki belgesi ve suretinin; Osmanlı sır kâatibi ile tercümanı da Rus yetki belgesi ve suretinin doğruluğunu kontrol etti. Tercümanlar da her iki yetki belgesinin doğruluğunu kendi murahhaslarına bildirdi ve yerlerine dönüp belgeleri tekrar teati etti.⁸⁰ Böylece müzakerelerin başlamasından önceki protokol icra edilmiş oldu.

75 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 186a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 394-395.

76 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 186a, 190a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 394-395, 399-400.

77 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 349; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 190a.

78 Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/401. Gurre-i Rebiülahir/2 Temmuz tarihli bir tayinat defterine göre ise bu sayı 57'dir. BOA, C.HR., 8680.

79 Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/402.

80 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 190a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 400.

Daha sonra Yenişehirli Osman Efendi söz alarak, Avusturya ve Prusya elçilerinin Osmanlı Devleti tarafından yetki belgesi ile arabulucu tayin edildiğini, dolayısıyla barış görüşmelerinde hazır bulunmaları gerektiğini söyledi. Ancak Rusya murahhasları, devletlerinin kendi kararlarını verebilecek kudrette olduklarını belirterek başka bir devletin arabuluculuğuna ihtiyacı olmadığını ve kendilerine verilen yetki belgesinde başka devletlerin arabulucularına dair tek bir kelime dahi bulunmaması nedeniyle Thugut ile Zegelin'in toplantılara katılmayacağını kesin bir dille belirttiler.⁸¹ Ayrıca kendilerine verilen talimat doğrultusunda, söz konusu elçilerin arabulucu değil sadece çözüm için destek verici olduklarını ve görüşmelere doğrudan katılmayıp ancak halinde zorluk yaşanan bir durumda yardımcı olabileceklerini ifade ettiler.⁸²

İkili bir diplomatik müzakerede üçüncü bir devlet temsilcisinin arabuluculuğu, ancak taraflardan her ikisinin de izni ve onayı ile mümkün olabileceği için Osmanlı temsilcileri, Rusların delilini aşabilecek bir formül üretmedi. Zaten Avusturya ve Prusya elçileri de Ruslara itiraz etmek niyetinde değildi. Çünkü Prusya ile Rusya bir ittifak antlaşması yapmıştı. Avusturya ise Rusya ile Lehistan topraklarını paylaşmak için anlaşmıştı.⁸³ Yenişehirli Osman Efendi, arabuluculuk konusunda birkaç defa itirazda bulunduysa da durum değişmedi. O da müzakerenin ana konularına girebilmek için arabuluculuk meselesini ertelemeyi tercih etti.⁸⁴ Rus murahhaslar, Avusturya ve Prusya elçilerini müzakerelere sokmamayı başarmış ve istedikleri şartları Osmanlı tarafına daha kolay kabul ettirmek için başlangıçta avantaj kazanmıştı.

Böylece ilk toplantı, arabulucular olmadan başladı.⁸⁵ Yenişehirli Osman Efendi söz alarak, daha önce Yergögü'de, ardından da her iki devletin cephedeki ordu başkomutanlarıncaca kararlaştırıldığı gibi mütareke süresinin uzatılması konusunu gündeme getirdi. Osmanlı baş murahhası, söz konusu sürenin her iki tarafın daha evvel uzlaştığı gibi üç ay olduğunu ve ekim ayının sonuna kadar uzatılmasının uygun olacağını belirtti.⁸⁶ Ancak Rus murahhaslar, hem son savaşlarda Rus ordularının kazandığı başarıların bir an önce sonucunu almak hem de Osmanlılara toparlanma fırsatı vermemek için bu hususa da itiraz ettiler. Karşılıklı itirazlardan sonra Yenişehirli, ısrarcı olmayarak eylül ortasını teklif etti. Teklif, Ruslar tarafından memnuniyetle karşılandı. Böylece yine Rusların arzusu istikametinde, mütarekenin 21 Eylül'e kadar uzatılması kabul edildi.⁸⁷ Ardından müzakerelere ara verildi.⁸⁸

81 "...Moskovlu tarafı, 'Bizim devletimiz müte'ayyin devlet olmağla âher devletin tavassutuna muhtâc değiliz! Devlet-i 'Aliyye ile işimiz kendimiz görürüz' diyü mutavassıtları meclis-i mükâlemeye uğratmayıp...". Girdi, *Hulâsatu'l-İ'tibâr*, 25b.

82 "...Elçiyân-ı mûmâ-îleyhümâ mutavassıtı değillerdir... 'Mutavassıt' ile 'inzimâm-ı himmet'in ma'nâsı birbirine muğâyirdir. Mutavassıt olanların 'akd-i nizâm-ı umûrda medhali olur; ammâ inzimâm-ı himmet sûretiyle me'mûr olanlar, mücerred bir maddede giriftâr-ı 'ukde-i su'ûbet olur ise ol-vakit anların 'inzimâm-ı himmeti olur' demektir. Ve mutavassıt olmayanların meclis-i mükâlemeye idhâli, muğâyir-i kâ'idedir...". Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 190b.

83 Soloviev, *History of Russia*, 48/8; Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 76.

84 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 349.

85 Bununla birlikte Thugut ve Zegelin, Osmanlı murahhaslarını yalnız bırakmamış ve görüşme aralarında sık sık yanlarına gelerek fikir teatisinde bulunmuştur. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/402, 403-404.

86 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 191a-b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 401-402.

87 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 348; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 191b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 402; Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 76.

88 Çağdaş Osmanlı kaynaklarında yer almamasına rağmen Hammer, bu ilk görüşmelerde mütarekenin uzatılmasıyla birlikte üç maddenin kabul edildiğini belirtir. Bunlardan ilki Kırım'ın bağımsız olması, Rus ticaret gemilerinin tüm Osmanlı kıyılarında serbestçe ticaret yapması ve Rus tacirlerin en imtiyazlı Avrupa tüccarı haklarına sahip olması; ikincisi, savaş

Heyetler 10 Cemâziyelevvel/9 Ağustos'ta ikinci kez bir araya geldi. Bu kez önce söz alan Rus murahhaslar, mütareke şartı olarak üç hususun kabul edilmesini talep etti. Bunların ilki, müzakerelerden sonra iki devlet arasında düşmanlığa sebep olacak herhangi bir meselenin söz konusu olmaması;⁸⁹ ikincisi, savaşa Osmanlı Devleti sebep olduğu için Rusya'nın tüm zararlarının tazmin edilmesi; üçüncüsü ise yapılacak barış antlaşmasına, iki devlet halkından bir kişiye bile zarar gelmemesini sağlayacak maddeler konulmasıydı.⁹⁰

Söz konusu maddelere bakıldığında, Rus temsilcilerin asıl niyetlerini olumlu cümlelerle ve kurnazca gizledikleri anlaşılmaktadır. Nitekim ikinci ve üçüncü maddede her iki devlet için de kabulü gayet normal ve açık ifadeler varken, birinci maddede yer alan “düşmanlığa sebep olacak şey”in ne olduğu açıkça belirtilmemiştir. Osmanlı baş murahhası Yenişehirli de bunu fark etmiş ve bu “şey”in ne olduğunun açıkça ifade edilmesini istemişti.⁹¹

Buna karşılık Rus temsilciler, birinci maddede kastedilen “şey”in ancak üç maddenin de toplu olarak kabulünden sonra açıklanabileceğini söylediler. Ardından da üç maddenin önce kayda geçirilmesi gerektiğini, üzerindeki tartışmaların sonra yapılabileceğini belirttiler.⁹² Bu kaçamak cevaptan kasıt, Osmanlı aleyhine bir talep olduğu muhakkak olan söz konusu gizli maddeyi, diğer iki maddenin de toptan kabulünden sonra bir oldu bitti ile tasdik ettirmek olmalıydı. Şüpheleri artan Yenişehirli Osman Efendi, birkaç kez birinci madde için açıklama istedi. Fakat Rus tarafı, her defasında üstü kapalı sözlerle bu isteği geçiştirdi. Müzakereler tıkanmıştı. Bir sonuç alınamayacağı anlaşılnca, görüşmelere ara verildi.

Bu sırada hiç gündemde yokken Orlov, amacının antlaşmayı kolaylıkla imzalayıp bir an önce Petersburg'a dönmek olduğunu söyledi. Yenişehirli ise bunu bildiğini, ancak buradaki işin daha önemli olduğu ifade etti.⁹³ Orlov'un antlaşmayı bir an önce halledip Petersburg'a dönmek istemesinin sebebi, Yenişehirli'nin de “...Öyledir, biliriz...” cevabıyla kastettiği mesele ne olabilirdi?

Bu sorunun cevabını, Kont Orlov ile Çarıçe II. Katerina'nın gönül ilişkisinde aramak gereklidir. Çarıçe, 21 yıldır Orlov ile birlikteydi ve duygusal bağlar yanında, her zaman takdir ettiği cesaretine, azmine, vizyonerliğine ve idarî becerisine güvendiği⁹⁴ için onu Rusya'yı temsilen müzakerelere baş murahhas olarak atamıştı. Orlov'un çarıçeye kavuşma arzusunun sebebi, II. Katerina'nın kendisinin yerine yeni bir sevgili bulduğu haberini

başlatan Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya tazminat ödemesi; üçüncüsü ise müzakerelerin her iki taraf için de uygun şartlar içerecek şekilde sonuçlandırılmasıydı. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/402.

89 Soloviev'e göre bu madde; Büyük ve Küçük Kabartay ile Azak ve çevresinin Rusya'ya bırakılması, Kırım içinde ve dışındaki tüm Tatarların bağımsız olması, Rus ordusu tarafından Kafkasya'da ele geçirilen tüm toprakların Gürcistan'a verilmesi ve bu savaşa katılmış Gürcüler ile diğer Hristiyanlara genel af çıkarılmasını kapsıyordu. Soloviev, *History of Russia*, 48/8-9.

90 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 192a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 403; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 405. Midhat Sertoğlu, dönemin resmi tarihçisi Enverî ve diğer Osmanlı kaynaklarında yer almamasına rağmen bu görüşmedeki kaynağını belirtmeden Rus tekliflerini yedi maddede toplamaktadır. Bunlar; savaşı açan Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya tazminat ödemesi, Kırım'ın bağımsız olması, Yenikale ve Keç Limanı'nın Rusya'ya bırakılması, Kılburun kalesinin Osmanlılar tarafından yıktırılması, Rusya'ya sığınan Boğdan voyvodasının veraset hakkı tanınarak yeniden voyvodalığa tayini, Rus ticaret gemilerinin Karadeniz ile Akdeniz'de serbestçe dolaşması ve Gürcü esir alım-satımının yasaklanmasıydı. Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 5/2591.

91 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 192b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 403-404.

92 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 350; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 192b.

93 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 192b-193a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 403-405.

94 Massie, *Çarıçe Katerina*, 263, 323, 350-353, 418, 434-435.

almasıdır.⁹⁵ Yenişehirli'nin bu konu hakkındaki ifadesi ise söz konusu gönül ilişkisinin Osmanlı tarafınca önceden bilindiğini göstermektedir. Nitekim Yenişehirli günler sonra bir konu hakkında padişaha gönderdiği cevabî yazıda, Orlov'un müzakereler sırasında çarîçeye kavuşmak arzusuyla kararsızlık içinde olduğunu belirtmiştir.⁹⁶

Sevgilisi çarîçenin ilgisi ve desteği yanında o güne kadar elde ettiği, para, makam ve şöhretini de tehlikeye sokacak bu gelişme, elbette ki Orlov'u sarsmış ve kontrolü tekrar sağlamak için başkente dönmeyi düşündürmüş olmalıdır. Ancak ileriki günlerde müzakerelerin sonuçsuz kalmasından sonra onun başkente dönmesini, sadece çarîçesine duyduğu sevgiye ve aldığı habere bağlamak doğru olmasa gerektir. Çünkü Orlov eğer tamamen söz konusu haberin etkisiyle duygusalca ve acelece hareket etmiş olsaydı, müzakerelerde taviz vererek bir an önce Osmanlı heyetiyle uzlaşmak istemesi gerekirdi. Halbuki görüşmelerin başlangıcından itibaren, Rus taleplerini Osmanlı tarafına kabul ettirmek için çeşitli diplomatik hamlelerle desteklediği taviz vermez bir politika izlemiş ve ileride de görüleceği üzere artık anlaşma için ümit kalmadığına ikna olduğu bir aylık sürenin sonunda dönmeye karar vermiştir.

Fokşan'da ara verilen görüşmeler, iki gün sonra 12 Cemâziyelevvel/11 Ağustos Çarşamba günü üçüncü kez başladı.⁹⁷ Bu kez Rusya ikinci murahhası Obreşkov söz alarak, bir önceki görüşmede ifade ettikleri üç maddenin kabulünün antlaşma için önemli olduğundan bahsetti. Yenişehirli ise cevaben, bu maddeler içinde birinci maddeden ne kastedildiğinin hâlen belli olmadığını ve bunun ne demek olduğunun açık bir şekilde beyan edilmesini istedi.⁹⁸ Obreşkov ve Orlov tekraren, tüm maddeler kabul edildikten sonra ilk maddenin ne anlama geldiğini açıklayabileceklerini belirttiler. Yenişehirli de söz konusu maddeler hakkında açıklama yapılmasında ısrar etti.

Böylece birbirini takip eden kabul ve açıklama talepleri, müzakereleri yeniden tıkanma noktasına getirdi. Bunun üzerine Rus temsilciler taktik değiştirerek, Yenişehirli'nin itirazlarının asıl sebebinin tazminat maddesindeki tereddüdü olabileceğini dile getirdiler.⁹⁹ Muhtemelen niyetleri, itirazın sebebinin farklı bir konuya bağlayarak bir şekilde Osmanlıları üç maddeyi de kabule mecbur bırakmaktı. Fakat Yenişehirli soğukkanlı bir duruşla tazminatın hak olduğunu ve kabulde tereddüt bulunmadığını söyleyerek bu hamleyi boşa çıkardı.¹⁰⁰

Rusların taktiği işi yaramayınca, yeniden benzer cümlelerle karşılıklı kabul ve açıklama talepleri başladı. Rus temsilciler, müzakereler uzadıkça bir ilerleme kaydedemeyeceklerini anlamışlardı. Yenişehirli'nin açıklama isteyen son cevabının ardından gerçek niyetlerini

95 Kont Orlov, Katerina ile birlikte olduğu yıllarda çarîçesine sadık kalmamış ve başka kadınlarla da ilişkiler kurmuştu. Çarîçe, ilk zamanlarda bu ihanetlere ses çıkarmasa da, Orlov'un ilişkilerine fütursuzca devam etmesi üzerine onunla gönül bağını kesmeyi ciddi olarak düşünmeye başlamıştı. Müzakereler için görevlendirdiği Orlov'un Fokşan'a hareketinde yeni bir sevgili edindiği haberini duyması, bardağı taşıran son damla oldu. Durumun farkında olan Rusya Hariciye Nazırı Nikita Panin, çarîçeye sevgili olarak yirmi sekiz yaşında genç bir atlı muhafız subayı olan Aleksandr Vasilçikov'u bulmuştu. Vasilçikov, kısa zamanda başyaverliğe yükseltilmiş ve birçok hediye ile birlikte sarayda Orlov'un dairesine yerleştirilmişti. Gregori Orlov'un St. Petersburg'daki kardeşi Aleksey bu durumu, Fokşan'da müzakerelerin başlamasını bekleyen Gregori'ye acil bir mesajla bildirmişti. Massie, *Çarîçe Katerina*, 459-460.

96 "...Orlov...İmparatoriçesi şevkyle bi-karâr.". Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) *Enderun Kütüphanesi* (E), 3809/655, vr. 19a.

97 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 350.

98 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 193b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 405-406; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 350.

99 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 193b; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 350.

100 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 193b-194a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 405-406.

açıklamak durumunda kaldılar. Söz konusu birinci maddeden kasıt, bir Osmanlı toprağı olan Kırım'ın bağımsız olmasıydı.¹⁰¹ Rus murahhaslar, eskiden beri Osmanlı Devleti'ne güvenerek Rus topraklarına saldırıp yağma yapan Kırım Tatarlarının verdikleri büyük zararın bir türlü giderilemediğini ve saldırıların önlenmesi için Tatarların Osmanlı güvencesinden ayrılarak bağımsız olmasını istediklerini bildirdiler. Ayrıca Tatarların bağımsızlığının müzakerelerin en önemli maddesi olduğunu ve bu madde açıklığa kavuşturulmadıkça diğer maddelerin görüşülemeyeceğini, dolayısıyla da barışın yapılamayacağını belirttiler.¹⁰²

Buna karşılık Osmanlı murahhasları, padişahın halife sıfatıyla tüm Müslümanların ruhanî lideri olması ve bu husustaki ilahî sorumluluğu sebebiyle Müslüman bir ülke olan Kırım'ın bağımsızlığının İslâm dini açısından mümkün olamayacağını ifade ettiler.¹⁰³ Tatarların saldırıları hakkında ise Yenişehirli, müzakere mahallinden uzak bir diyarda bulunan birçok günahsız Tatar hakkında bu şekilde atıp tutmanın vebali dolayısıyla Allah'tan korktuğunu söyledi. Orlov ve Obreşkov da cevaben, şimdi olmasa bile geçmişte bu tür saldırıların vuku bulduğu karşılığını verdiler.¹⁰⁴

Bu açıklamalardan itibaren müzakerelerin en önemli ve belirleyici konusu, Kırım Tatarlarının bağımsızlığı oldu.¹⁰⁵ Artık talep ve itirazlar, doğal olarak en hayatî madde haline gelen birinci madde üzerinden devam etti. Karşılıklı olarak birkaç kez yapılan konuşmalarda Osmanlı tarafı, bağımsızlığın şer'î bir mesele olması nedeniyle, kabulünün değil kendi yetkilerinde padişahın bile yetkisinde olmadığını, Tatarların 1736-37 Osmanlı-Rus savaşında gerekli dersi alıp uslandıklarını ve bundan sonra da Rusya'ya zarar vermemeleri için Osmanlı Devleti olarak ne lazımsa yapılacağını söyledi.¹⁰⁶ Orlov ve Obreşkov ise bağımsız olmayı Kırım halkının istediğini, dolayısıyla yoruma gerek kalmayacak kadar açık olan böyle bir isteğe kayıtsız kalınamayacağını ileri sürmek suretiyle taleplerinin haklılığını başka bir delille ifade etti.¹⁰⁷

Rus murahhasların Kırım halkının bağımsızlık istediği sözleri, yıllardır Tatarlar üzerinde sabırla uyguladıkları telkin ve propagandaların başarısını ve gelinen son durumu yansıtmaktaydı. Hayatları at üstünde yağma ile geçen Kırım Tatarları, Karlofça Antlaşması'ndan bu yana Rus topraklarında yağmaya çıkmadıkları için eski akıncı özelliklerini kaybetmeye başlamıştı. Ayrıca hanlar, artık Kırım yarımadası dışındaki Kavşan'da ikamet etmekteydi. Bu boşluklardan yararlanmak isteyen Ruslar, casusları aracılığıyla sürekli olarak bölgedeki

101 Vâsif, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/224; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 542-543; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 194b; 406-407.

102 Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 76.

103 Vâsif, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/224; "...Tatarın serbestiyyeti şer'an câ'iz değildir!...". Giridi, *Hulâsatu'l-İ'tibâr*, 25b.

104 Giridi, *Hulâsatu'l-İ'tibâr*, 195a.

105 Giridi, *Hulâsatu'l-İ'tibâr*, 25b.

106 Giridi, *Hulâsatu'l-İ'tibâr*, 195a.

107 "...Kendileri serbestiyyete tâlib olduklarına binâen, cümle muvâçehesinde serbestiyyetlerine nizâm verilmele bundan sonra ta 'biri kâbil değildir!...". Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 195b. Gerçekten de Ruslar, bir süredir Tatarların kabile liderlerinin, mirzalarının ve ulemasının büyük kısmını bağımsızlık vaadiyle Osmanlı İmparatorlarından ayırmaya ikna etmişlerdi. Daha sonra 60.000 Nogay Tatari'nin desteğindeki Rus orduları iki koldan Kırım topraklarına girmiş, ülkesini korumak için onları Orkapı önlerinde karşılayan Kırım Hanı Selim Giray ise yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Orkapı düştükten sonra Kırım, tamamen Rus işgaline açık hale geldi. İşgalcilere gücünün yetmeyeceğini anlayan Selim Giray, Kırım'ı terk ederek birkaç adamıyla İstanbul'a geldi. Onun kaçması, Kırım halkının son ümitlerini de söndürdü. Kefe Seraskeri İbrahim Paşa son bir gayretle Kefe'yi korumak istedi. Ancak kaleyi kuşatan Ruslara bağımsızlık vaadi karşılığında sadakat yemini veren halk, kısa bir süre önce teslim olmuştu. Kefe'nin ardından Kerç, Yenikale, Gözleve ve Sudak da düştü. Böylece 1771 yılının temmuz ayında bütün Kırım toprakları ve Tatarlar, Rus hâkimiyeti altına girdi. Halim Giray, *Gülbin-i Hânân* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1290/1873-1874), 111-113; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/490-494.

beylere ve mirzalara bağımsızlık telkini yapmakta ve han sülalesinden kalgayları, mirzaları birbirine düşman ederek Kırım'ı içten fethetmeye çalışmaktaydı. Özellikle 1768'de başlayan Osmanlı-Rus savaşında casusların telkinlerine inanan birçok mirza ve Tatar ileri gelenleri, bağımsızlık istediklerine dair gizlice Rusya'ya senetler göndermişlerdi.¹⁰⁸ Ayrıca yoğun Rus propagandası sonucunda han olma ihtimali bulunan aileler arasındaki düşmanlık, birbirlerini yok etme noktasına dayanmıştı.¹⁰⁹

Fokşan'daki görüşmelerde Rus murahhaslar, Tatarların bir kısmından alınan söz konusu senetlere binaen tüm Kırım halkının "serbestiyet" e talip olduklarını iddia etmekte ve onlara merhamet, şefkat(!) duyan çarıçenin de bu haklı başvuruyu gerçekleştirmeyi dilediğini öne sürerek bağımsızlık talebinden geri adım atmamaktaydı.¹¹⁰ Rusların bu talebine Yenişehirli Osman Efendi, bağımsızlık gibi önemli bir konuda halkın sözüne bakılamayacağı cevabını verdi. Böylece müzakereler yeniden tıkanma noktasına gelmişti. Her iki taraf da yeniden karşılıklı söz alarak, barışı sağlamak için iyi niyet ve gayretlerini devam ettirmek istediklerini açıkladı. Ardından müzakerelere yeniden ara verildi.¹¹¹

Yenişehirli ve Yâsinizâde'nin Kırım'ın bağımsız olamayacağına dair ileri sürdükleri şer'î durum bir realite olmakla birlikte, Osmanlıların mağlup ordularıyla galip durumdaki Rusya'nın ısrarlı talebine uzun süre karşı çıkabilmesi pek mümkün gözükmemekteydi. Bu durumda Osmanlı murahhaslarının önünde üç seçenek vardı: Birincisi, Rusya'yı bağımsız Kırım ısrarından caydırabilecek kadar büyük bir maddî tazminat teklifi yapmak; ikincisi, savaşı bir an önce bitirmek için her türlü tepkiyi göze alarak Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmek; üçüncüsü ise Rusya'nın talebini reddederek savaşa devam etmektir.

İkinci seçenek olan Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmek, yani Osmanlı sınırları içindeki bir Müslüman toprağından ilk kez vazgeçmek, şer'î mahzurunun yanında imparatorluktaki Müslümanlar arasında da büyük bir infial ve tepki uyandıracaktı. Bu tepkinin, söz konusu maddeyi onaylayan en yüksek makam olarak padişah ve halife III. Mustafa'ya yönelmesi kuvvetle muhtemeldi. Saltanatı boyunca iktidarına tehdit oluşturabilecek herhangi bir ihtimale karşı çok hassas ve evhamlı olan padişahın, böyle bir maddenin kabulüne rıza göstermesi elbette ki beklenemezdi.¹¹² Üçüncü seçenek olarak harbe devam edildiği takdirde ise,

108 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/405. Kırım'ın bağımsız olması için yardım ve destek talebinde bulunan bu kâğıtlardan biri de, ileride Rusya desteğiyle son Kırım Hanı olacak Şahin Giray'ın Rusya Çarıçesi II. Katerina'ya kalgaylığında yazdığı takrirdir. Kurtuluş Yıldız, *Reisülküttâb Recâi Mehmed Emin Efendi'nin Osmanlı-Rus Savaşı'na Dâir Derlediği Resmî Yazılar (1769-1772)* (Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 75.

109 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4(1)/404-405.

110 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 195b, 203b, 204b, 205a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 408, 419, 420-421. Osmanlı Devleti, Rus propagandasının farkında olduğu için Kırım'ı korumak amacıyla 1736'dan sonra bir "Kırım seraskerliği" oluşturarak buraya askerî kuvvet takviyesi yapmıştı. Ancak 1768 yılında Rusya ile başlayan savaşta Nogay Tatarları ve mirzalar, Kırım Hanı Selim Giray'ı dinlemeyerek Ruslarla birlik olmuş ve buradaki Osmanlı kuvvetlerine saldırmışlardı. Bunun üzerine padişah III. Mustafa, evâsıt-ı Rebiülevvel 1187/1-10 Haziran 1771 tarihinde Tatar ulemasına, beylerine ve mirzalara yazdığı bir fermanda, Rusların aldatıcı teklifleriyle daha önce Kazan Tatarlarının topraklarını işgal ettiğini, Kırım ile Kuban Tatarlarının da bu tekliflere inanmaları halinde topraklarını kaybedeceklerini, buna mani olmak için Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Ruslara karşı savaşmalarını emretmişti. BOA, C.HR, 3912/1-3. Ancak bu fermanın Tatarlar arasında bir etkisi olmamış ve Tatarların Osmanlı kuvvetlerinden desteğini çekmesi sonucunda Ruslar tüm Kırım'ı ele geçirmişlerdi. Alan W. Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı", çev. Refhan Dedeoğlu, *Emel 77* (1973), 75, 21-22; Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 67-69.

111 Vâsıf, *Mehânisü'l-Âsâr*, 2/224; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 196a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 408-409.

112 Babası III. Ahmed'in tahttan indirilişine şahit olmakla birlikte çocukluğu ve gençliğinde mahkum olduğu kafes hayatının tehlikeleri nedeniyle aşırı tedbirli ve evhamlı olan III. Mustafa'nın en büyük korkularından biri de tahttan indirilmektir.

Osmanlı ordusunun mevcut durumuyla savaşı kazanması adeta mucizelere bağlıydı ve eğer tekrar mağlup olursa, Kırım elden gittiği gibi daha başka toprakların da kaybedilmesi kaçınılmaz olacaktı.

Dolayısıyla Yenişehirli için en uygun çözüm, reddedilemeyecek kadar yüksek bir tazminatla Rusları ikna etmektir. O da zaten baştan beri bu teklifi bir koz olarak saklamakta ve işe yarayacağına inanmaktaydı.¹¹³ Nitekim müzakerelerin tıkandığı anda, “*Biz bu maslahatı akçe ile bitirmeğe me’ûruz!*” diyerek niyetini açıkça ifade etti.¹¹⁴

Ancak Rus tarafı, ne kadar cazip olursa olsun Tatarların bağımsızlığı maddesi dışındaki hiçbir teklifi umursamamaktaydı. Bu yüzden etkileyici tazminat teklifiyle ilgilenmediler. Yenişehirli’ye de cevaben, eskiden beri Tatarlarının verdiği zararın ölenemediğini, asla kontrol edilebilir bir kavim olmadıklarını ve saldırılarının hiçbir şekilde durmayacağı bahanelerini ileri sürerek bağımsızlık talebinde ısrar ettiriler.¹¹⁵

Rusya’nın Kırım’ın bağımsızlığına bu kadar önem vermesinin ve müzakerelerin olmazsa olmaz şartı yapmasının asıl sebebi bu değildi. Gizli sebep, Çar I. Petro’dan beri yaklaşık yüz yıldır sabırla takip edilen “sıcak denizlere inme” siyasetini kuvveden fiile çıkarabilmektir.¹¹⁶ Sıcak denizlere inme yolundaki ilk hedef Karadeniz’dir ve Karadeniz’e ulaşmak için önce Kırım’ın ele geçirilmesi gerekiyordu. Fakat yorgun ordunun savaşa devam etmekteki isteksizliği ve maddî sıkıntılar yüzünden, Kırım’ın Rus toprağı olması henüz mümkün görün-

Özellikle Rus savaşının kötü gittiği günlerde, askerlerin isyan ederek kendisini tahttan indirmesinden endişe ettiği için sabah namazından sonra tebdil-i kıyafet İstanbul sokaklarında dolaşma adetine daha bir önem vermişti. Bu gezmelerinde gündemle ilgili dedikodularla dikkatle dinlemiş, halkın kendisi ve icraatı hakkında düşüncelerini öğrenmeye çalışmıştır. Şem’dânizâde, *Mür’it-Tevarih*, 2/35; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü’l-Vukûât* (İstanbul: Uhuvvet Matba’ası, 1327), 4/123-124. Ayrıca bir gün Defterdar Halimî Efendi’ye, orduda yenileşme yapmadıkça Avrupa ile baş edilemeyeceğinden bahsederek ne yapılabileceğini sormuş, Halimî Efendi de yeniçeri ocağında islahat yapılması gerektiği cevabını vermişti. Bunun üzerine padişah, ocağın böyle bir düzenlemeyi kabul edip etmeyeceğine dair yeni bir soru sormuştur. Defterdar efendi “Evet” deyince, “Buna senet verir misin?” diye tekrar sormuş ve yine “Evet” cevabını alınca, onun bu kadar kesin cevaplar vermesini yeniçerilerle gizli iş birliği yapmasına yormuştur. Bu nedenle Defterdar efendiyi önce Musul’a tayin edip İstanbul’dan uzaklaştırmış, ama şüphesinden bir türlü kurtulamadığı için daha sonra idam ettirmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, nşr. Mehmet İspirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 1/134. Dolayısıyla halkın ve ordusunun tepkilerine bu kadar hassas olan padişahın, Kırım Tatarları gibi bir Müslüman topluluğun bağımsızlığı durumunda halk ve orduda oluşacak muazzam öfke ve tepkinin, saltanat ve hilafetin sahibi olarak doğrudan kendisine yönelmesine asla izin vermeyeceği açıktır.

113 “...Akçe kesmez, iş bitirmez [ise] biraz lâf ü güzâf-ıla Moskovluyu inandırır, usandırırım!..”. Giridi, *Hulâsatu’l-İ’tibâr*, 26a; “...Maslahatı akçe ile tesviye ederim...”. Vâsif, *Mehâsinü’l-Âsar*, 2/225.

114 Giridi, *Hulâsatu’l-İ’tibâr*, 25b.

115 Câvid, *Tarih-i Ahmed Câvid*, 195a-b; Baycar, *Câvid Bey’in Müntehabâtı*, 407-408; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 351-355. Müzakereler devam ederken, Rus murahhaslar yolladıkları raporlarla çarçıyı düzenli olarak bilgilendiriyorlardı. Bu raporlarda, Osmanlı tarafının her türlü itirazına rağmen kendilerinin Rus taleplerine sadık kaldıklarını bildirmektedirler. Soloviev, *History of Russia*, 48/10.

116 Çar Petro askerî, siyasi, iktisadi, bilimsel, teknolojik, sosyal ve kültürel alanda yaptığı pek çok reformla Rusya’yı güçlü bir Avrupa devleti olma yoluna sokmayı başarmıştı. Ancak Petro, Rusya’nın büyük bir emperyal güç olmasını arzuluyordu. Bu amaçla aktif ve yayılcı bir dış politika takip etti. Ayrıca aslen bir kara devleti olan Rusya’yı emperyal bir güç haline getirecek malî kaynakların denizlerdeki ticarî faaliyetten sağlanabileceğine inanmıştı. Bu doğrultuda XVIII. yüzyıldan itibaren “Büyük Rusya” idealinin vazgeçilmez iki hedefi, kuzeydeki Baltık denizi ile güneydeki Akdeniz oldu. Baltık denizi her ne kadar önemli ticarî limanlara sahip olsa da Akdeniz; Avrupa ile Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Hindistan arasındaki zengin ticareti ve Anadolu’daki büyük tarımsal üretimi kapsaması nedeniyle elbette ki çok daha önemli ve öncelikliydi. Bu yüzden Rusya’nın bir dünya imparatorluğu haline gelebilmesi için mutlak surette güneydeki sıcak denizlere inmesi ve Akdeniz’in muazzam siyasi, ticarî, coğrafi, zirai imkânlarından beslenmesi gerekliydi. Akdeniz’e giden yol ise önce Karadeniz’e ve Boğazlar’a egemen olmaktan geçiyordu. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu, 1690’lardan itibaren Rusya’nın öncelikli siyasi ve askerî hedefi haline geldi. Bu hedef, Petro’dan itibaren XX. yüzyılda Rus İmparatorluğu’nun yıkılışına kadar her çar için vazgeçilmez bir millî politika olmuştur. Çar I. Petro’nun hayatı ve icraatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Robert K. Massie, *Büyük Petro*, çev. Hakan Abacı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).

müyordu. Bu nedenle müzakerelerde Rus murahhaslar, muhtemelen III. Mustafa ve hilafet için ne kadar önemli, hassas olduğu belli olan Kırım konusunu olabildiğince birinci madde içinde gizlemeye çalışmış ve oldu bittiye getirerek diğer maddelerle birlikte kabul ettirmek istemişlerdi. Dolayısıyla Orlov ve Obreşkov, Kırım'ın Osmanlı desteği ve korumasından uzaklaştırarak bağımsız olması gerektiği talebini vazgeçilmez şart olarak öne sürmekteydi. Anlaşma bu şartla yapıldıktan sonra, Rusya gücünü iyice toplayabilmek için zaman kazanabilir ve Osmanlı askeri korumasından mahrum bırakılmış bağımsız Kırım'ı herhangi bir bahane ile ilk fırsatta rahatlıkla işgal edebilirdi.

Heyetler arasındaki üçüncü toplantıdan bir-iki gün sonra akşam vakti Rus murahhaslar, gayriresmî olarak Yenişehirli Osman Efendi'nin çadırına geldi.¹¹⁷ Niyetleri, Tatarların bağımsızlığı maddesinin kabulü için Osman Efendi'yi ikna etmektir. Ancak Yenişehirli, söz konusu maddeyi kabul ettiği takdirde bir Müslüman milletin elden gitmesini hazmedemeyecek olan ulemanın diline düşmekten ve artan tepkilerin kendisini feci bir sona götürmesinden çok korkuyordu.¹¹⁸ Bu nedenle müzakerelerin başından beri sıkıştığı zamanlarda öne sürdüğü tazminat teklifini tekrar gündeme getirdi.

Ama Rus temsilciler yine kayıtsız kaldı. Söz alan Orlov, Tatarların bağımsızlık istediğini ve çarichenin de onların bu isteklerini şefkat ve anlayışla desteklediğini tekrarlayarak, Osmanlı Devleti'nin bu talebe karşı çıkmasının anlamsız olduğunu savundu. Yenişehirli ise panik ve telaş içinde, İslâm halifesi olan padişahın hükmü altındaki Müslüman ahaliden olan Tatarların talebinin şeriata göre mümkün olamayacağını, böyle bir durum olduğu takdirde dünyanın alt üst olacağını söyledi.¹¹⁹ Ardından, sırf itiraz etmiş olmak için çok konuşma, gereksiz detaylara girme ve demagoji yapmadaki becerisini kullanarak muhataplarını taleplerinden vazgeçirmeye çalıştı.¹²⁰ Günlerdir kısır konuşmalardan bunaldığı ve soğukkanlılığını kaybetmeye başladığı anlaşılmaktaydı. Fakat Rus temsilciler, ona aynı üslupla karşılık vermediler ve sakinlikle taleplerinde ısrar ettiler.¹²¹ Ayrıca şaşkınlık içinde ve sabırla onu dinlerken¹²², anlaşılabilir diplomatik hitabeti ve üslubuyla dalga geçmekten de çekinmediler.¹²³

Osmanlı ve Rus heyetleri, 23 Cemâziyelevvel/22 Ağustos Pazar günü dördüncü kez bir araya geldi. İlk söz alan Yenişehirli Osman Efendi, Tatarların bağımsızlığının padişahın bile yetkisini aşan kutsi bir mesele olduğuna dair sunduğu delillere Rus tarafının inanmadığını ve

117 Üçüncü toplantıdan sonra Tatarların bağımsızlık meselesinin gizli toplantılarda ele alındığı açıklamasından kasıt, Orlov'un bu gayriresmî ziyareti olmalıdır. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk*, 157.

118 "... 'Osmân Efendi dahî 'Serbestiyyet maddesini bir kâlibe ifrâğ etsem, lisân-ı 'ulemâya düşüp âharını bir varta-i hevl-nâke ilkâ ile ma 'müre-i bedenimi ifnâ ederler' havfiyla zehre-terâk olup...". Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, II/225.

119 "...Hudâ hakkı için bütün Anadolu ayağa kalkar; dünya, altı üstüne gelir!" deyü bi-ma'nâ yaygaraya başladı...". Giridi, *Hulâsatu'l-İ'tibâr*, 26a; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 352; Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/224-225; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 542-543.

120 "... 'Osmân Efendi, fenn-i muğâlata ve muhâverede yektâ ve semt-i cedel ü mu'ârazada bir dâhiye-i dehyâ olup, Moskov murahhaslarını söz ile i'tâb...". Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/224-225.

121 "...Frenk tâ'ifesi makûlesi, bu makûle işlerde gayetde metin ve müte'enni olup, başına değirmen döndürülse kertesinden kımıldar gibi olmadığından...". Giridi, *Hulâsatu'l-İ'tibâr*, 26a.

122 "...Rusyalu kelâm-ı müdellel ve garazlarına muvâfık bedel ile mülzim olmayıp, temşîyyet-i metâliblerinde ibtidâ sabr u te'enni ihtiyâr...tedricî sebât ü metânet...". Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/225.

123 "... 'Osmân Efendi'nin lâfını kaval dinler gibi dinleyip;... Bu efendi delidir desek, edebden hâric. Ancak şöyle deriz ki; bunun 'aklı var, ammâ bizim bildiğimiz, gördüğümüz 'akıllardan değildir!...'". Giridi, *Hulâsatu'l-İ'tibâr*, 6a; "...Efendinin yaygarasını Rusya murahhasları istimâ 'ettikçe; 'Bu âdem divânedir desek, sâ'i edebdir. 'Akıldır desek, tavrı dâ'ire-i 'akıldan hâricdir. Ancak bu 'akıl, bizim bilip işittiğimiz 'ukûlden değildir!' dedikleri meşhûrur...". Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/225.

şahsına güven duyulmadığını düşündüğünü söyledi.¹²⁴ Bu açıklamasıyla muhtemelen hiçbir Müslümanın yetkisinde olmayan böyle şer'î bir açmaza Rus tarafının anlayış göstermesini ve fazla ısrar etmemelerini bekliyordu.

Rus murahhaslar cevaben; kendisinin iyi niyet ve çabasını bildiklerini, ancak Rusya'nın Tatarların bağımsızlık talebinden vazgeçmesinin mümkün olmadığına dair kararın daha müzakereler başlamadan Prusya elçisi aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne iletildiğini ifade ettiler. Keza padişah ve ulemanın, böyle önemli bir şer'î meseleyi Rusya'nın bu kararını göz önünde tutarak çözmüş olmaları gerektiğini belirterek, böyle bir durumda da kendisinin buraya niçin geldiğini sordular. Ayrıca savaşı Rusya'nın değil, Osmanlıların istediğini ve başlattığını da eklediler.¹²⁵

Yenişehirli ise cevaben, Rusya için hiçbir zararı olmayan mezkur maddede bu kadar ısrar edileceğini beklemediğini ve anlayış gösterileceğini sanarak görüşmelere geldiğini belirtti. Savaşla ilgili olarak da harbin Osmanlıların değil, Lehistan'daki Rus generalin saldırısıyla başladığını söyledi.¹²⁶

Bu noktadan sonra konuşmalar, savaşın önemli bir sebebi olan Lehistan'ın iç işlerine karışılması meselesine yoğunlaşarak karşılıklı suçlamalarla bir süre devam etti. Daha sonra Rus tarafı, Tatarların bağımsızlık isteklerine dair kendilerine kağıtlar gönderdiklerini¹²⁷ öne sürerken; Yenişehirli, Tatarların padişaha bağlı olduklarına dair de gönderilmiş birçok kağıt bulunduğunu ifade ederek, böyle iki yüzlü bir kavmin sözüne inanılmayacağına dikkat çekti. Rus murahhaslar, bu açıklamaya bir cevap vermemekle birlikte bağımsızlık maddesinden vazgeçmelerinin mümkün olmadığına tekraren ifade ettiler.¹²⁸

Böylece müzakereler yeniden kilitlenmeye doğru gitmeye başladı. Rus müzakereciler bağımsızlık maddesinde herhangi bir esneme olamayacağını söylerken, Yenişehirli de "*Gayrı maslahat kalmadı*" diyerek görüşmelere devam imkânının olmadığını belirtti.¹²⁹ Ancak bu karşılıklı restleşme, tarafların varsa son kozunu duymak için bir taktik de olabilirdi. Nitekim Yenişehirli, bağımsızlığın bir şartla tanınabileceğini söyleyerek son hamlesini yaptı. Bu şart, Müslüman bir halk olan Tatarların kendilerini yönetmek üzere seçtikleri Kırım hanının, Müslümanların halifesi olan padişah tarafından da uygun görülüp onaylanması ve ne Osmanlı Devleti'nin ne de Rusya'nın Kırım'ın iç işlerine karışmamasıydı. Fakat Rus murahhaslar, hükümdarını başka devletin seçtiği bir ülkenin bağımsız sayılmayacağını belirterek, bu son tavizi de hiçbir şekilde kabule yanaşmadılar.¹³⁰

Artık görüşmeler tıkanma noktasına gelmişti. Orlov ve Obreşkov, Yenişehirli'den bağımsızlık konusundaki son kararını yazılı olarak vermesini istedi.¹³¹ Rus tarafı bu taleple,

124 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 196a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 408-409.

125 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 197a, 207b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 410, 424.

126 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 353; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 196a.

127 Yıldız, *Reisülküttâb Recâi Mehmed Emin Efendi*, 75.

128 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 353; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 198a.

129 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 198a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 411-412.

130 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 205b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 421-422. Ahmed Resmî Efendi'ye göre Yenişehirli Osman Efendi, aslında Tatarların bağımsızlığını kabule meyilliydi. Ancak böyle bir kabulün özellikle Anadolu ve Rumeli kazaskerleri tarafından asla onaylanmayacağı ve kendisini bozgunculukla suçlayarak katline fetva vereceklerinden adı gibi emindi. Bu nedenle bir orta yol bulmaya çalışmış, hiç olmazsa ileri bir tarihe kadar müzakereleri uzatarak alelacele İstanbul'a dönmek ve bu işten sıyrılmak istemişti. Giridi, *Hulâsatü'l-İtibâr*, 26a.

131 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 199a, 208a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 413, 424-425.

çözümüzlüğün yazılı sebebini çarîçeye bildirmek ve alacakları cevaba göre hareket etmek için zaman kazanmak istemişti.¹³² Buna ek olarak Orlov'un başka beklentileri vardı. Öncelikle kardeşinden aldığı çağrı notu sebebiyle bir an önce St. Petersburg'a dönmeyi arzu ediyordu.¹³³ Ayrıca bir Osmanlı-Rus barışı da istemiyordu. Çünkü savaşın yeniden başlaması halinde, kardeşi Aleksî'nin Akdeniz'de bulunan Rus donanmasının komutanı, küçük kardeşi Teodor'un Karadeniz'deki donanmanın kumandanı, kendisinin de Kırım cephesi komutanı olacağına inanmaktaydı.¹³⁴

Yenişehirli sözlü açıklamalarını yazıya dökerken, eli boş dönmek için yeni bir tavizle Rus muhataplarını yumuşatabileceğini düşündü. Bu son açıklamasında, Kırım'ın bağımsız olmasına dair verdiği tavize¹³⁵ ilaveten tazminat olarak Özü ve Bucak bölgelerinin bir kısmının Rusya'ya bırakılabileceği, ama burada yaşayan Tatarların Kırım Tatarları gibi özgür ve bağımsız olmaları gerektiği yazılıydı.¹³⁶ Fakat Thugut'a göre bu yazı çok dağınık ve karmaşık bir üslupla kaleme alınmıştı. Öyle ki Rus müzakereciler, yazılanları anlamakta güçlük çektiklerini ve ancak ciddi şekilde inceledikten sonra cevap vereceklerini söyleyerek birkaç gün izin istedi.¹³⁷ Bir süre sonra Orlov ve Obreşkov cevaben, hanı ve kadıları başka bir ülke tarafından atanan bir devletin bağımsız sayılamayacağını ve tam bağımsızlık kabul edilmediği takdirde tazminat gibi diğer maddeleri görüşmeme emri aldıklarını yazılı olarak bildirdiler.¹³⁸ Yenişehirli'nin son teklifi de Rus tarafını yumuşatamamıştı.

Böylece müzakerelere devam imkânı kalmamıştı.¹³⁹ Zaten Orlov'un St. Petersburg'a dönmesini bildiren yazının varlığı hem Osmanlı heyetince hem de Avusturya ve Prusya elçilerince biliniyordu. Bunun üzerine Rus baş murahhasın Petersburg'a giderek, Osmanlı tarafının Kırım'ın bağımsız olamayacağına dair öne sürdüğü şer'î durumu çarîçeye anlatması ve vereceği cevabı getirmesi için yirmi beş günlüğüne (21 Eylül'e kadar) müzakerelere ara verilmesi konusunda uzlaşıldı.¹⁴⁰ Daha sonra da mütarekenin uzatılma tarihinin ve müzakerelerdeki tüm görüşmelerin ayrıntılı olarak yazılı olduğu karşılıklı iki nota verildi.

Orlov 27 Cemâziyelevvel/26 Ağustos'ta Yenişehirli Osman Efendi'nin çadırına gelerek, görüşmelerin bir antlaşma ile sonuçlanmamasından ötürü üzüntülerini bildirdi ve Petersburg'a gitmek üzere vedalaştı. Osmanlı murahhasları da müzakerelerin anlaşmazlıkla sonuçlanmasına rağmen mütarekenin uzatıldığına ve kendilerinin ne zaman dönmeleri-

132 Aksan, *Ahmed Resmî Efendi*, 157.

133 Sorel, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye*, 319; Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 77-78; Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk*, 157.

134 Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/406.

135 "...Cezîre-i Kırmîa taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den nasb olunagelen kazâlar kâdîları kemâkân nasb u ta'yîn olunmak şûrât-ı meşrû'adan olmağla, i'tibâr oluna...". Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 212a.

136 "...Tazmîn mâddesinin icâb ve kabûlü müyesser oldukda, mahsûr-ı beyne'l-kılâ' olan Bucak ve Özü sahrâsı bi-ceng ü cîdâl vech-i tazmînîyle kemâkân milket-i pâdişâhiden olmuş olur. O takdîrce tavâ'if-i Tatar, zikr olunan yerlerde ve sahrâlarda ihtiyârlarıyla tavattun ve temeddûn murâd ederler ise men' olunmayıp, yine şûrât-ı serbestiyet-i mezkûre üzere hânlarına tâbî olup...". Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 212a.

137 Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/404.

138 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 213a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 431-432.

139 Ahmed Resmî Efendi'ye göre Yâsinizâde, görüşmeleri bilerek uzatarak çözümsüzlükte rol oynamıştı: "...katline fetvâ vereceklerin eliyle komuş gibi muhakkak bildiğinden, mükâlemeyi uzatmağla bir gün evvel İstanbul'a 'avdet ve pâdişâh-ı âlem-penâh sohbetleriyle müşerref ü mu'teber olmağî ganîmet 'add etmeğîn, yirmi-otuz gün içinde ipi kırıp..." Girdi, *Hulâsatu'l-'itbâr*, 26a.

140 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 216a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 435-436.

nin uygun olacağına dair bir arzı, Şumnu'daki ordugâhta bulunan Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya gönderdiler.¹⁴¹

Obreşkov'un planı ise önce Yaş'taki karargâhta bulunan Rus Ordusu Başkomutanı General Rumyantsov'a görüşmelerle ilgili bilgi vermek, daha sonra Petersburg'a gitmekti. Ancak Yaş'a gitmeden önce Yenişehirli'nin çadırına uğradı. Osmanlı baş murahhası ile yaptığı konuşmada, çarıcenin cevabı ulaşına kadar Osmanlı heyetinin ayrılmamasını ve Rumyantsov'un da heyetin 21 Eylül'e kadar Fokşan'da kalmasını istediğini söyledi.¹⁴² Rus başkomutanın bir an önce barış yapılmasına dair bu çabası, kazandığı avantaja rağmen ordusunun da savaşı devam ettirmekte zorlandığını göstermekteydi.

Bu sırada çadırda bulunan Avusturya Elçisi Thugut, Obreşkov'un talebinin altında başka bir niyet olduğundan şüphelenmişti. Yenişehirli ile yaptığı özel konuşmada, Rusların bu isteğinin ya Lehistan'a yeni askerî birlikler sevk etmek suretiyle buradaki nüfuzlarını güçlendirmek için zaman kazanmak ya da Osmanlı heyetinin Fokşan'dan ayrılmamasının uzun süre cephede bulunan Osmanlı askerleri tarafından mütarekenin uzatılacağı şeklinde yorumlanarak firar etmelerine sebep olma amacını taşıyabileceğine dikkat çekti.¹⁴³

Thugut'un haklı olabileceğini düşünen Yenişehirli, Obreşkov'a herhangi bir cevap vermedi. O gece Yâsinizâde'yi çadırına davet etti ve Thugut'un uyarısına dair fikrini sordu. Yâsinizâde de elçiye hak vererek, bu teklifi kabul etmenin ve bir dakika bile zaman kaybetmenin şeriata aykırı olduğunu söyledi.¹⁴⁴ Bunun üzerine Osmanlı heyeti, kısa sürede dönüş hazırlıklarını tamamladı ve Şumnu'ya hareket etti.

Yenişehirli ve Yâsinizâde Osman Efendilerin müzakerelerin sonucuna dair arzı Şumnu'daki ordugâha ulaştıncaya, sadrazam, devlet erkânı, komutanlar büyük üzüntü ve endişe yaşadılar.¹⁴⁵ Çünkü yiyecek azlığı, salgın hastalıklar, kışın girmesiyle memleketlerine gidenler ve firarlar nedeniyle ordudaki asker sayısı hayli azalmıştı. Giden askerler ise ancak üç ay sonra dönebileceklerdi.¹⁴⁶ Dolayısıyla eğer anlaşma sağlanamaz da savaşa devam edilirse, ordunun Ruslara karşı direnmesi çok zor olacaktı.

Bunun üzerine sadrazam ve serdâr-ı ekrem Muhsinzâde Mehmed Paşa, müzakerelerin sonuçsuz kalmasıyla ilgili durumu değerlendirmek ve bundan sonra izlenecek siyasetin ne olacağını görüşmek için 4 Cemâziyelahir/2 Eylül günü kendi çadırında devlet ve ordu ileri gelenleriyle bir toplantı yaptı.¹⁴⁷ Toplantı devam ederken, Mareşal Rumyantsov'dan diyalogun sürdürülmesi talebini havi bir mektup geldi.¹⁴⁸ Mektup, cephedeki Rus ordusunun da bu savaşı

141 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 355; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 216a.

142 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 356; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 216a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 435-436.

143 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 216b.

144 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 216b.

145 Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/225-226; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 543-544; BOA, A.DVN.MHM.d, 171/294.

146 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 220a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 440-441; Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/225; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 543.

147 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 355; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 220a.

148 Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk*, 158; Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/408.

uzun müddet sürdürecektir durumda olmadığını gösteriyordu.¹⁴⁹ Anlaşılan cephede karşılıklı mevzilenmiş Osmanlı ve Rus başkomutanlar, ordularına güvenemedikleri için müzakerelerin antlaşma ile sonuçlanmamasına üzülmüştü ve savaşın devam etme ihtimaline karşı, hazırlıklarını tamamlayabilmek adına hiç olmazsa ateşkesin birkaç ay uzatılmasını istiyorlardı.

Rumyantsov'un da aynı fikirde olduğunu anlayan sadrazam, hemen ateşkesin yedi-sekiz ay uzatılmasını teklif eden cevabî bir mektup yazarak götürmesi için Ahmed Vâsîf Efendi'ye¹⁵⁰ verdi. Vâsîf Efendi, mektubu Rus başkomutanın Yaş'taki karargâhına götürmek için 22 Cemâziyelahir/20 Eylül'de ayrılmaya hazırlanırken, vezir kethüdası olan Ahmed Resmî Efendi yanına geldi.¹⁵¹ Kendisine, mütarekeyi uzatmak için elinden geleni yapmasını, hatta on günlük bir temdidin bile kâr olacağı konusunda tavsiyede bulundu.¹⁵² Çünkü Osmanlı heyetinin Fokşan'dan dönüşünden beri Osmanlı ordugâhındaki askerlerin üçte biri¹⁵³ firar etmişti.¹⁵⁴ Ayrıca kış yaklaşıyordu ve ciddi bir para ve zahire kıtlığı vardı.¹⁵⁵ Vâsîf Efendi Ahmed Resmî Efendi'ye cevaben, mütareke süresini uzatma hususunda kendisiyle aynı fikirde olduğunu, ancak bu uğurda Osmanlı Devleti'nin onurunu zedeleyecek herhangi bir eylemde bulunmayacağını ve ordunun zayıf taraflarını belli etmeyeceğini söyledi.¹⁵⁶

Daha sonra Rus ordugâhına gitmek üzere yola çıkan Vâsîf Efendi, Yergögü civarında Fokşan'dan ordugâha dönen Osmanlı heyeti ile karşılaştı. Yenişehirli Osman Efendi'nin yanına giderek kendini tanıttı ve görevini söyleyerek sadrazamın mektubunu gösterdi. Osman Efendi, kendi çabasının fayda etmediği bu durumu başka bir teşebbüsün düzeltilebileceğine inanmak istemiyordu. Tam bir ümitsizlikle Rus başkomutanın ateşkesi uzatmaya niyeti olmadığını, dolayısıyla bu mektubun devletin onurunu incitmekten başka bir işe yaramayacağını söyledi.¹⁵⁷ Vâsîf, Osman Efendi'nin kendi tavsiyelerine karşı çıkanları asla affetmediğini ve çevresinin de geniş olduğunu bildiğinden, nasıl isterse ona göre hareket edeceğini ifade etti.¹⁵⁸ Bu cevaptan memnun olan Osman Efendi, gitmekten vazgeçmesini istedi. Birlikte Osmanlı ordugâhına dönmek üzere yola çıktılar.

149 Rumyantsov daha 22 Mart'ta Hariciye Nazırı Panin'e gönderdiği bir mektupta, başta süvariler için de ihtiyacı olmak üzere asker ve erzak eksikliğinin kendisini zor durumda bıraktığını bildirmişti. Ayrıca İsveç'te hükümetin değişmesiyle bir Rus-İsveç savaş ihtimali doğmuştu. Soloviev, *History of Russia*, 48/7-8, 10.

150 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/226; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 544.

151 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/226; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 220b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 441-442.

152 "...Efendi, her ne edersen eyle şu mütârekeye nîzâm ver! On günlük mütâreke, medâr-ı teneffüsüdür. 'Askerin 'avdeti vakti olup, fevc fevc ediyorlar. Ma'âzallah üç bin kadar Moskovlu zuhûr eder ise, cümlemizi perişân eder. Serhaddler hâli kaldığı, gelen kâğıdlardan ma'lûmunuzdur. Hulâsâ iktizâ eder ise Romançoğ'un elin, ayağın öp!..." Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 220b; Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 226. Zeinkeisen'e göre, Rus başkomutan Rumyantsov'a sürekli övgüler düzen Ahmed Resmî Efendi'nin barış hususunda bu kadar ısrarcı olmasının ve Vâsîf'a âdetâ baskı yapmasının sebebi, bir yerlerden, hatta Ruslardan rüşvet almıştı. Zeinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 66.

153 Hammer'e göre, üçte ikisi. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 8/405.

154 "...Zîrâ 'Osman Efendi'nin 'avdeti şuyû' bulalı, 'askerin sülûsânı firâr ve kusûru dahı birer bahâne ile kenâr çizip, serhaddler hâli ise bu kıyâs ile ne sârete girdiği bedîdârdır..." Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/226.

155 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/229; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 546.

156 "...Mütârekeye râğbet edecek ise eder, etmeyecek ise tenezzülün hiç ma'nâsı yoktur. Hasm, hasmın hâlini bilmez. Biz ne kadar za'îf olsak dahı düşmene endîşe vermekteyiz. Zîrâ harbin neticesi nâ-ma'lûmdur. Çok kerre za'îf 'asker, kavî 'askeri bozmuştur. A' dâ, yedinde olan rişte-i mağlûbiyyeti olur olmaz 'âriza ile muhîl etmeyip maslahatın hitâmını ister..." Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 220b-221a.

157 "...Efendi, seni beyhûde zahmete koşmuşlar. Rusyalı mütâreke etmez. Sizin 'azîmetiniz 'abes ve devlete murîs-i nakısadır..." Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 221a; Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/227; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 544-545.

158 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/227; Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 221b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 443.

Yenişehirli yolda Vâsîf'a, Yâsinizâde'nin müzakerelerde kendisine hiç yardımcı olmadığını¹⁵⁹ ve işinin gücünün tavuk ve yumurta toplamak olduğundan dert yandı.¹⁶⁰ Gerçekten de Vâsîf Efendi heyetle birlikte ilerleyen arabalara baktığında, içi piliç dolu kümesleri hayretle gördü. Osmanlı ikinci murahhası, savaşın kaderini belirleyebilecek böyle önemli bir siyasî mücadelede bile hobileriyle vakit geçirmeyi ihmal etmiyordu.

Yenişehirli'nin ise iki komutanın çözüme yönelik girişimini çekemediği belliydi. Sırf kendi gayretleri sonuçsuz kaldı diye, iki ordunun da nefes almasını sağlayacak bu uzlaşma teşebbüsünü engellemeye çalışmaktaydı. Nitekim dönüş yolundaki heyet Yergöğü'nde mola verdiğinde, Avusturya ve Prusya elçilerinin yanında Vâsîf Efendi'ye uzatma teklifine gerek olmadığını, çünkü Rummyantsov'un buna yetkili olmayabileceğini söyledi.

Ancak Prusya Elçisi Zegelin sert bir çıkış yaparak, böyle bir fırsatın kaçırılmamasını ve mütarekenin uzatılması için Vâsîf'ın mutlaka gitmesi gerektiğini belirtti.¹⁶¹ Bunun üzerine endişeye kapılan Yenişehirli, onun hemen Rus karargâhına gitmesini istedi. Böylece Vâsîf, kısa bir aradan sonra tekrar Yaş şehrine hareket etti. Osmanlı murahhas heyeti de 22 Cemâziyelahir/20 Eylül'de Rusçuk'taki ordugâha ulaştı.¹⁶²

Yaş'taki Rus ordugâhında Mareşal Rummyantsov, Vâsîf Efendi'yi çok iyi karşıladı. Akşam yapılan görüşmede Obreşkov da hazır bulundu. Sadrazamın mektubunu okuyan Rummyantsov, ateşkesin yedi-sekiz ay gibi çok uzun bir süre uzatma talebini şüpheyle karşıladı. Çünkü yedi-sekiz ay bekleme sürecinde Osmanlılar, Rusya aleyhine gizli bir planı uygulamaya koyabilirdi. Dolayısıyla Rummyantsov ateşkesin sadece kırk gün uzatılmasında ısrar ederek, bu süre zarfında çarîçeden gelen habere göre kesin bir karar vereceğini söyledi. Vâsîf, sadrazamın istediği süre olmasa da bir şekilde ateşkesi uzatmanın barış için yeni fırsat yaratacağı düşüncesiyle teklifi kabul etti.¹⁶³

Fakat 21 Eylül gecesi ateşkesin uzatılma haberiyle Osmanlı ordugâhına döndüğünde, hiç ummadığı bir ortamla karşılaştı. Önceki gün ordugâha varan Yenişehirli Osman Efendi, aslında Rus ordusunun sanıldığından zayıf olduğunu, askerler arasında hastalık yayıldığını, Rummyantsov'un ateşkesi uzatmayı reddettiğini ve Rus karargâhından dönecek temsilcinin (Vâsîf) olumsuz haberle geleceğini söylemişti. Ayrıca böyle uygun bir ortamda Osmanlı ordusunun ileri harekâta geçmesi halinde Rusları dağıtarak Hotin'e kadar gideceğine dair yalan haberler yaymış¹⁶⁴ ve ordugâhta pek çok kişiyi savaşa devam edilmesine gerektiğine ikna

159 "...Maslahata aklı imdâd itmediği gibi Osman Molla vaz'ını bağlayup bir illet-i mizâc ile ser-nihâde-i bâlin-i bîmârî olup kendü istulâh üzere gâh alillik gâh me'yûsluk gâh mecbûrluk gibi kelâmîleri kendüye cünd ü siper ider...". Yıldız, *Reisülküttâb Recâi Mehmed Emin Efendi*, 90.

160 "...Mükâleme yerinde tavuk ve yumurta cem'inden gayrı bir şey'e yaramayıp; inanmazsanız işte kafesler içinde tavuklar ve arabalar içinde zahire! Tâ İstanbul'a dek götürecektir...". Câvid, *Târîh-i Ahmed Câvid*, 221a.

161 "...Behey Efendi! Bu hûd-râyîk ve 'inâd u isrâr niçeye dek? İttifâk-ı ârâ ile devletiniz bir âdem ta'yîn etmiş. Bunu yolundan redd, edebe muhall bir vaz'-ı yed olduğundan başka; mü'târeke mukadder ise vücûd bulur, değil ise giden âdem hiç olmadıysa düşmân hâline vukûf ile devletinizi âgâh etmek fâ'idesi melhûz değil mi?...". Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/227.

162 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/227; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 357-358.

163 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/228-229; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 545-546; Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 358.

164 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/230; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 547. Halbuki Yenişehirli, Fokşan yolundayken İstanbul'da reisülküttâp vekili olan İsmail Bey'e gönderdiği bir yazıda, "... Rusya 'askerinin hâllerini görüp yedikleri oturdukları manzûrunuz olsa mütehayyir olursunuz böyle iken itâ'at bir derecede ki vasfî kâbil değil zâbitâmî nâmına olan etfâl makûlesinden zuhûr iden harekât-ı âkilâne muhayyir-ü ukûldür. Devletlerine dâimâ menfa'at-ı fikr iderler ve bunun üzerine cân virirler..." ifadeleriyle Rus ordusunun erzak sıkıntısına rağmen askerlerin itaat ve disiplininin olağanüstü olduğu, ülkelerinin menfaati için canlarını seve seve verdiklerinden övgüyle bahsetmiştir. Yıldız, *Reisülküttâb Recâi Mehmed Emin Efendi*, 86.

etmişti.¹⁶⁵ Ordunun feci durumunu cephede bizzat yaşayan komutanlar ise onun şerrinden korktukları için yalanlarına inanmış gibi davranıyorlardı.¹⁶⁶

Vâsîf Efendi, kendisini merakla bekleyen sadrazamın huzurunda düzenlenen toplantıda barışın kırk gün uzatılmasına dair bilgi verdi. Hazır bulunan devlet adamları ve komutanlar, bu haberi sevinçle karşıladılar. Hatta sadrazam Mehmed Paşa o kadar mutlu oldu ki, hemen üzerindeki bütün altınları çıkarıp Vâsîf'a verdi.¹⁶⁷

Bu arada söz alan Yenişehirli, böyle bir şeyi mümkün görmediğini ve garipsediğini, ama Allah'ın takdirinin böyle olduğu mealinde sözler ederek kendini savunmaya çalıştı.¹⁶⁸ Yâsinîzâde ise aralarındaki malum anlaşmazlık sebebiyle onun zaten tüm kararlarında yanıldığını ve bu yüzden Allah'ın onu her yerde rezil ettiğini söyledi.¹⁶⁹ Her iki temsilci de barış ümidinin devam etmesine âdeta üzülmüş ve herkesin önünde suçu birbirlerine atarak başarısızlıklarını örtmeye çalışmıştı.

Sonunda, ateşkes antlaşmasının sadrazam tarafından bir an önce imzalanarak Rus karar-gâhına gönderilmesi kararlaştırıldı.¹⁷⁰ Sadrazamın tasdik ederek Rummyantsov'a gönderdiği mütareke temdit tezkeresi, Rus başkomutanın da onaylamasının ardından resmen yürürlüğe girdi. Böylece büyük ümitlerle gidilen Fokşan'da istenilen barış sağlanamamasına rağmen, yirmi beş gün olarak uzlaşılan mütareke süresi, 23 Cemâziyelaahir 1186/21 Eylül 1772 tarihinden itibaren kırk gün (30 Ekim'e kadar) uzatılmış oldu.¹⁷¹

SONUÇ

Osmanlı Devleti ve Rusya temsilcilerinin savaşa son vermek üzere 1772 yılında Boğdan'ın Fokşan kasabasındaki müzakereleri, adeta barışı sağlamak için yapılan bir diplomasi savaşına sahne olmuştu.

Görüşmeler başlamadan önce iki tarafın güç dengesine bakıldığında, Rusya murahhasları Orlov ve Obreçkov'un diplomasi bilgisi, tecrübesi ve yeteneği bakımından muhatapları Yenişehirli ve Yâsinîzâde Osman Efendilerden ağır bastığı söylenebilir. Ancak müzakereler

- 165 "... *Osman Efendi orduya gelip...Mütareke mümkün olmayıp, me'mûr kariben me'yûs gelir. Serhaddere istihkâm verin!* diyi yayarayı basmağla usûl değışip ricâl-i devleti birer mahalle ta 'yîn...". Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/231; Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk*, 158.
- 166 Mesela bu komutanlardan biri olan Rusçuk seraskeri Dağıstânî Ali Paşa, sadrazamın mektubunu Rus başkomutana götürmek üzereken yolda karşılaştığı Vâsîf Efendi'ye Osman Efendi'nin korkusuyla mütarekeye hiç gerek olmadığını, ordusunda çok fazla sayıda asker olduğunu ve sadrazam izin verdiği takdirde Rusları dağıtıp Kieve kadar gideceğini söylemişti. Ancak Vâsîf'ın ertesi gün ordugâha dönüşünde tekrar karşılaştığı Ali Paşa, onun barışın gerçekleşmediği ve savaşa hazır olması mealindeki cevabı karşısında benzi sapsarı olarak cephenin vahametini şu cümlelerle anlatmıştır: "...Efendi, cenge bir vehile iktidâr yok! Ma'iyyetimde olan Bosna 'askerine ishâl 'âriz olup, ekserisi vefât ile şu karşıda müceddeden bir mezarlık peydâ oldu. Sâyir 'asker dahı, 'Kış geldi' diyi firâra yüz tutup, akçe ve zahire dersen biri mevcûd olmayıp; bu hâl ile tecâvüz böyle dursun, müdâfa 'ada 'acizim!..." Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/230.
- 167 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 223a; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 445. Ordudaki disiplinsizlik ve firarlar son zamanlarda arttığı için bu sevinç hiç de yersiz değildi. Nitekim daha iki gün önce firar eden 1.500 yeniçeri, Tuna'dan daha önemli bir geçit yeri olan Çalikkavak'ın muhafızını öldürmüşlerdi. Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/231-232; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 547-548.
- 168 Câvid, *Târih-i Ahmed Câvid*, 223a-b; Baycar, *Câvid Bey'in Müntehabâtı*, 444-446.
- 169 Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/232; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 548.
- 170 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi*, 359-360.
- 171 Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 80-82.

başladıktan sonra Yenişehirli Osman Efendi, bazı hatalarına rağmen genelde iyi bir performans ortaya koymuş ve barış için taviz verme dahil elinden gelen çabayı göstermiştir. Rus Murahhaslar ise Kırım'ın bağımsızlığı kabul edilmeden hiçbir maddeyi görüşmeme talimatı aldıkları için asla esneklik göstermemişlerdir. Dolayısıyla Fokşan barış müzakerelerinin sonucu, Kırım'ın halife/padişahın egemenliğinden ayrılmayacağına yönelik Osmanlı delillerinin Rusya tarafından reddedilmesi olmuştur.

Rusların bu taviz vermez katı tutumu, savaştan çok bir Müslüman toprağı Kırım'ı kaybetme telaşına düşen Osmanlı devlet erkânını, ulemayı ve padişahı çok korkutmuştur. Öyle ki III. Mustafa, Rusların barışı kabul etmeleri için metafizik yöntemlere bile başvurmuş; Orlov, Obreşkov ve Rumyantsov'un adlarına büyümlü muskalar hazırlatıp Fokşan'a göndermiştir.¹⁷²

Müzakerelerinin bir barış antlaşmasıyla sonuçlanmaması, her iki devleti, özellikle de cephedeki Osmanlı ve Rus ordularını hiç memnun etmemiştir. Bu yüzden cephede asker azlığı, erzak kıtlığı, salgın hastalık ve malî sıkıntılarla boğuşan Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Rumyantsov, savaşın felaketli akıbetini yaşamaktansa barış için bizzat devreye girmiştir. Osmanlı ve Rus başkomutanın girişimleri sonucunda, Bükreş'te kasım ayında yeni bir barış görüşmesinin yapılması kararlaştırılmıştır.

Bükreş'teki müzakerelerde Obreşkov, Fokşan'da Yenişehirli'nin son anda teklif etmesine rağmen Rusya tarafından kabul görmeyen, şimdi ise yeni Osmanlı murahhası reisülküttap Abdürrezzak Efendi tarafından gündeme getirilen "Kırım hanının padişah tarafından onaylanması şartıyla bağımsız olması" maddesini kabul etmiştir.¹⁷³ Ancak Obreşkov, bu kez de barış için Rusya'nın isteğı olan yedi maddenin kabulünü istemiştir.¹⁷⁴ Söz konusu maddelerin en önemlisi ve en tehlikelisi, Yenikale ile Kerç kalelerinin Rusya'ya bırakılmasıdır.¹⁷⁵ Abdürrezzak Efendi ise bu ve diğer tüm Rus taleplerini reddetmiştir.

Böylece 1772 yılının kasım ayında yapılan Bükreş müzakereleri de çözümsüzlükle sonuçlanmış ve savaş yeniden başlamıştır. Nihayetinde Rusya'nın Lehistan'ı işgal etmek, Osmanlı Devleti'nin ise Rusya'nın yayılmasına karşı Doğu Avrupa sınırlarını güvence altına almak için 1768 yılında giriştikleri savaş, barışı çok istemelerine rağmen tam altı yıl sürdükten ve III. Mustafa'yı kahrından öldürdükten sonra 1774'te Osmanlı ordularının kesin mağlubiyetiyle sona ermiştir. İki ülkenin benzer iç sıkıntıları ve harp sanatındaki zafiyetleri sebebiyle Prusya Kralı II. Frederik tarafından "körlerle tek gözlülerin savaşı" olarak nitelendirilen¹⁷⁶ bu uzun mücadelenin ardından 21 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni bir daha telafisi mümkün olmayacak ağır kayıplara uğratarak, Rusya'ya Karadeniz hakimiyetinin ve büyük devlet olmanın kapısını açmıştır.

İki devletin geleceğini ilgilendirmesi bakımından bir yandan muazzam kayıp bir yandan paha biçilemez kazanç olarak görülebilecek yirmi sekiz maddelik Küçük Kaynarca Antlaşması'nın en önemli iki maddesi, savaşın uzamasına sebep olan 3. ve 19. maddelerdir. 3. maddede Osmanlı Devleti Fokşan'da çok direndiğı Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmek

172 TSMA.e, 3806/655.

173 Vâsif, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 2/242; Sağlam, *Mehâsinü'l-Âsâr*, 557-558.

174 Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, 85.

175 Çalışkan, *Vekâyi-nüvis Enveri Sadullah Efendi*, 373.

176 Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985), 98.

zorunda kalırken, 19. maddeyle de Bükreş müzakerelerinde reddettiği Yenikale ve Kerç kalelerinin Rusya'ya bırakılmasını onaylamıştır.¹⁷⁷

Aslında bu iki madde, Rusya için biri olmadan diğerinin fazla anlam taşımadığı, birbirini tamamlayan çok önemli bir kazancı ifade etmekteydi; Karadeniz'e çıkmak. Karadeniz ile kucaklaşmak, yüzyılın başından itibaren Çar I. Petro, Çariçe II. Katerina ve ardından da diğer Rus hükümdarların "Büyük Rusya" idealini gerçekleştirmek için takip ettikleri "sıcak denizlere inme" politikasının ilk adımıydı. Bu politikanın önündeki başlıca engel olan Kırım Hanlığı, önce Osmanlı korumasından alınarak bağımsızlaştırılmış, sonra işgal edilmiş ve ardından Azak Denizi'nin kilidi olan Yenikale ve Kerç kaleleri ele geçirilerek Karadeniz'e kavuşmuştur.

Karadeniz'e çıkmak, Rusya için bir askerî ve siyasî başarıdan çok daha fazlası olmuştur. Çünkü yaklaşık iki yüz yıldır Rusya'nın güneye ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesini engelleyen Osmanlı İmparatorluğu, artık korkulacak bir rakip olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla Rusya, kısa sürede bir yandan Osmanlıların yerine Doğu Avrupa'da söz sahibi ülke haline gelirken, diğer yandan da Kırım, Kuban, Kabartay ve Kuzey Kafkasya'nın tek hâkimi olmuş; hatta Gürcistan'a, İran'a ve Doğu Anadolu'ya sarkmıştır. Bu hakimiyetin doğal bir sonucu olarak, Karadeniz'in kuzeyindeki geniş toprakların maden kaynakları ile kürk, deri, yağ, havyar, yelken bezi, balmumu vs. ticaretine¹⁷⁸ neredeyse tek başına sahip olmak suretiyle kurulmakta olan "Büyük Rusya" için ek kaynak sağlamıştır.

Artık bir sonraki adım, zayıf Osmanlı Devleti'ni parçalayarak Boğazlar yoluyla asıl sıcak denize, yani dünyanın en önemli siyasî, ticarî, zirai ve iktisadî bölgelerinden biri olan Akdeniz havzasına ulaşmaktır. Ancak bu çok değerli stratejik ve jeopolitik bölge, dünya siyaset ve ticaretinde söz sahibi devletler için de vazgeçilmez öneme sahiptir. Bu aşamada Rusya'nın özellikle İngiltere ile çıkarlarının çakışması, Rus emellerinin ertelenmesine sebep olmuştur. Fakat büyük Avrupa devletleri, kimi zaman tehdit kimi zaman da zayıf Osmanlı Devleti'ne destek vererek Rusya'yı Karadeniz'de durdurmayı başarsalar bile, onun Akdeniz'e ulaşmadan da bir dünya süper gücü haline gelmesine engel olamamışlardır.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Libre açık erişimli bu makale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: Two or more blind peers reviewed this article, and an *iThenticate* scan generated a report for potential plagiarism and similarity. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of this article declares no conflict of interest, and the article follows scientific and ethical principles and cites all the sources appropriately.

This is an Libre open-access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

177 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın maddeleri, tatbiki, diğer devletlerin tepkileri ve tahlili hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Köse, 1774 *Küçük Kaynarca Antlaşması*, 112-142.

178 Osmanlı-Rus savaşının hemen öncesinde Rusya'nın Karadeniz'den yaptığı ticaret ve ticarî mallar için bk. Nikolay G. Kireev "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Karadeniz'de Rus-Türk Ticaret İlişkilerinin Kurulması", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl Sempozyumu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 116-120.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri:

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Maliyeden Müdever Defterler (MAD), nr. 21.

Düvel-i Ecnebiyye Belgeleri (A.DVN.DVE).

Mühimme Defterleri (A.DVN.MHM.d).

Cevdet-Hariciye Belgeleri (C.HR).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA).

Enderûn Kütüphanesi (TSMA.e).

2. Araştırma-İnceleme Eserleri:

Ahmed Cevdet Paşa. *Târih-i Cevdet*. nşr. Mehmet İşpirli. 5 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Ahmed Resmî Efendi. *Hulâsatü'l-İ'tibâr A Summary of Admonitions: A Chronicle of the 1768-1774 Russian-Ottoman War*. nşr. Ethan L. Menchinger. İstanbul: The Isis Press, 2011.

Aksan, Virginia. *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

Aksan, Virginia. *Kuşatılmış Bir İmparatorluk-Osmanlı Harpleri 1700-1870*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Altun, Abdullah. *Said b. Halil İbrahim'in 'Tarih-i Sefer-i Rusya' Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Beydilli, Kemal. *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985.

Beydilli, Kemal. "III. Mustafa (1757-1774). Kaynarca Öncesi bir Padişah Portresi". *Ottoman Studies/Osmanistische Studien* 8 (2019), 189-245.

Bozkurt, Fatih - Aslantürk, Ahmet H. "İlginç Bir Kadı Sicili: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne Dair Kayıtlar". *History Studies* 4/1 (2012), 47-88.

Câvid, Ahmed. *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi-Abmed Câvid Bey'in Müntehabâtı*. nşr. Adnan Baycar. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004.

Câvid, Ahmed. *Târih-i Ahmed Câvid*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, 92, 1b-430a.

Çalışkan, Saffet. *Vekâyi-nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihi'nin 1. Cildinin Metin ve Tablili (1182-1188/1768-1774)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

- Demir, Uğur. *1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Fedakar, Cengiz. "Mora İsyanı (1770)". *Abdülkadir Özcan'a Armağan: Tarihin Peşinde Bir Ömür*. haz. Hayrunnisa Alan vd. 587-604. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Fisher, Alan W. "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1772-1782)". çev. Refhan Dedeoğlu. *Emel* 75 (1973), 13-25.
- Giridi, Ahmed Resmî Efendi. *Ahmed Resmî Efendi Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)*. nşr. Osman Köse. Ankara: Gazi Kitabevi, 2011.
- Giridi, Ahmed Resmî Efendi. *Hulâsatü'l-İ'tibâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2256, 1a-45a.
- Gönel, Hüseyin. "Yıkılıpdur Bu Cihân ve Altı Nazîre". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/28 (2013), 118-128.
- Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1290/1873-1874.
- Hammer, Joseph Von. *Geschichte des Osmanischen Reiches*. 10 Band. Wien, 1832.
- İlgürel, Mücteba. "Vâsîf Ahmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/535-537. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- İşipek, Ali Rıza - Aydemir, Oğuz. *1770 Çeşme Deniz Savaşı 1768-1774: Osmanlı-Rus Savaşları*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2006.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. Nilüfer Epçeli. 5 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Kesbî, Mustafa. *İbret-nümâ-yı Devlet-i Câvid*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, 5945, 1b-230b.
- Kireev, Nikolay G. "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Karadeniz'de Rus-Türk Ticaret İlişkilerinin Kurulması". *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl Sempozyumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Köse, Osman. *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1948.
- Massie, Robert K. *Büyük Petro*. çev. Hakan Abacı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Massie, Robert K. *Çariçe Katerina*. çev. Hakan Abacı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. haz. Nuri Akbayar. çev. Seyit Ali Kahraman. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mustafâ Nürî Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*. 4 Cilt. İstanbul: Uhuvvet Matba'ası, 1327/1909-1910.
- Sertoğlu, Midhat. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Soloviev, Sergey M. *History of Russia*. ed. George E Munro. 48 Cilt. Florida: Gulf Breeze Academic International Press, 1991.

- Sorel, Albert. *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muâbedesi*. çev. Yusuf Ziya. İstanbul: İdeal Kültür ile Yayıncılık, 2016.
- Şem'dânizâde, Fındıklılı Süleyman Efendi. *Mür'it-Tevarîh*. nşr. Münir Aktepe. 2 A-B Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Şirokorad, Alexander Borisovich. *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları-Kırım, Balkanlar, 93 Harbi ve Sarıkamış*. çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Tansel, Selahattin. "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 8/4 (1950), 475-536.
- Tikkanen, Amy. "Focşani". *Encyclopaedia Britannica*. Erişim 20 Aralık 2021. <https://www.britannica.com/place/Focsani>
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Cilt IV/1. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım, 1982.
- Vâsıf, Ahmed Efendi. *Abmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Abbâr'i: 1166-1188/1752-1774*. nşr. Nevzat Sağlam. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Vâsıf, Ahmed Efendi. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ikü'l-Abbâr*. 2 Cilt. İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1219/1804-1805.
- Yıldız, Kurtuluş. *Reisülküttâb Recâi Mehmed Emîn Efendi'nin Osmanlı-Rus Savaşı'na Dâir Derlediği Resmî Yazılar (1769-1772)*. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. Nilüfer Epeçli. 7 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.